

STEFAN ZWEIG
SAKKNOVELLA

FORDÍTOTTA: FÓNAGY IVÁN

A szokott járás-keelés, sürgés-forgás uralkodott a nagy személyszállító gőzös fedélzetén, mely éjfélkor indul el New York kikötőjéből Buenos Aires felé. Ott tolongtak a szárazföldi vendégek, hogy búcsút mondjanak barátaiknak, ferdesapkás sürgönyhordó fiúk rohantak a termeken át, s egy-egy nevet kiáltottak. Mások koffereket, virágokat cipeltek. Kíváncsi gyerekek futottak fel-le a lépcsőkön, s közben a zenekar rendületlenül játszott a fedélzeten nyüzsgő tömegnek. Én a forgatagon kívül álltam, és egy ismerőssémmel beszélgettem éppen, amikor két vagy háromszor felvillámlott mellettem. Nyilván valamelyik neves egyéniséget interjúvolták meg és fényképezték le közvetlenül az elutazása előtt. Barátom mosolyogva pillantott oda.

- Ritka madárral utazik együtt, amint látom. Az az úr ott: Czentovic.

S miután meglehetősen értelmetlen képet vágtam, magyarázólag hozzáfűzte:

- Mirko Czentovic, a sakkvilágbajnok! Végig kipegett-kopogott egész Amerikán, napkelettől napnyugatig, s most új babérokat akar szerezni Argentínában.

Most már én is emlékeztem erre a fiatal világbajnokra, sőt eszembe jutott rakéta ívelésű karrierjének egynémely részlete is. Barátom, aki szorgalmasabb újságolvasó volt nálamnál, egész sor anekdotával egészítette ki fogyatékos ismereteimet. Czentovic, körülbelül egy esztendővel ezelőtt, egy csapásra a legnevesebb sakkmesterek sorába emelkedett. Aljechin, Capablanca, Tartakover, Lasker, Bogoljubov nevével együtt emlegették az övét. Amióta Rzecewski, a hétéves csodagyerek részt vett az 1922-es New York-i sakkversenyen, sohasem keltett ilyen feltűnést, hogy ismeretlen ember tört be a hírneves céh sorába. Czentovic intellektuális képességei sehogy sem engedtek volna ilyen csodálatos pályafutásra következtetni. Csakhamar kiszivárgott a nagy titok, hogy ez a kiváló sakkmester a magánéletben képtelen volt bármely nyelven egyetlen mondatot helyesírási hiba nélkül leírni. S amint egyik kollégája csípősen megjegyezte: általános volt a műveletlensége minden téren. Koldus-szegény, délszláv, dunai hajósgyerek volt. Apja kis bárkájára ráfutott egy éjszaka egy tehergőzös. A tizenkét éves fiút apja halála után egy isten háta mögötti kis helység papja vette magához. A jó páter mindent megtett, hogy a lassú észjárású, tompa agyú, alacsony homlokú parasztfiú otthon tanulja meg mindazt, amit a falusi iskolában nem tudott elsajátítani.

De minden igyekezete hasztalan volt. Mirko idegenül és idegenkedve meredt a már százszor és százszor elmagyarázott írásjelekre. Lassan, nehézkesen dolgozó agya a legegyszerűbb tantárgyakat sem volt képes befogadni. Ha számolnia kellett, még tizennégy éves korában is az ujjait hívta segítségül, és serdült korában is nehezen birkózott meg egy újsággal vagy könyvvel. Pedig Mirko nem volt makacs, rosszindulatú gyerek. Engedelmesen megtette mindazt, amit parancsoltak. Vizet hordott, fát aprított, dolgozott a földeken, kitakarította a konyhát, s általában idegborzoló csigalassúsággal, de rendesen, lelkiismeretesen elvégezte a rábízott munkát.

De a jó pátert főképpen az bosszantotta, hogy a begyöpösödött fejű fiúból minden érdeklődés hiányzott. Semmit sem tett külön felszólítás nélkül. Nem kérdezősködött, nem játszott más fiúkkal, s ha nem szólították fel rá, eszébe se jutott, hogy elfoglaltságot keressen. Ahogy Mirko elvégezte a háztartás körüli teendőket, némán ült a sarokban, és tekintete leginkább a réten legelő birkáéhoz hasonlított. A körülötte zajló események hatástalanul peregtek le róla. S ha esténként a pap hosszú szárú parasztpipáját szíva hagyományos három sakkpartiját játszotta a csendőrmesterrel, a szalmaszöke kamasz szóttanul ült mellettük, és elnehezült szempillákkal, látszólag álmosan, közönyösen meredt a kockás táblára.

Egy téli estén, mikor a két partner éppen mindennapi játszmájába mélyedt, az országút felől szánkócsilingelés hallatszott, egyre közelebbről. Parasztfiú rontott be az ajtón. Sapkáját hó fődte. Haldoklik az anyja. Siessen a tisztelendő úr, ha még idejében akarja feladni az utolsó kenetet. A pap habozás nélkül követte. A csendőrmester nem itta még ki a korsó sörét, rágyújtott hát még elmenetel előtt a pipájára. Éppen nekigyürkőzött, hogy felhúzza nehéz csizmáit, mikor egyszerre csak feltűnt neki, milyen mozdulatlanul mered Mirko a megkezdett sakkjátszmára.

- No, nem akarod befejezni a tisztelendő úr helyett? - kérdezte tréfálkozva, hiszen meg volt győződve róla, hogy a lassú észjárású kamasz egyetlenegy figurával sem tudna helyesen lépni.

A fiú ijedten kapta fel a fejét, azután bólintott, és leült a pap helyére. Tizennégy lépés után a csendőrmester elvesztette a partit. És még hozzá azt is el kellett ismernie, hogy nem figyelmetlen lépés miatt szenvedett vereséget. A másik partinál ugyanaz történt.

- Bálám szamara! - kiáltott fel meglepetten a lelkész, amikor visszatért. És a bibliában kevésbé járatos csendőrmester kedvéért hozzáfűzte, hogy már kétezer évvel ezelőtt is hasonló csoda történt, mikor is egy lelketlen állat a bölcsesség nyelvén szólalt meg.

Bár igen késő volt már, nem állhatta meg, hogy párharcra ne hívja fél-analfabéta famulusát. A fiú vele is könnyen elbánt. Szívósan, lassan, rendíthetetlen nyugalommal játszott, anélkül, hogy csak egyszer is felemelte volna alacsony homlokát. De ellenállhatatlan biztonsággal tolta előre a kis fabábukat. Sem a csendőrmesternek, sem a papnak nem sikerült megvernie a rákövetkező napokban.

A pap, aki mindenkinél jobban tudhatta, milyen fogyatékosak voltak neveltjének más irányú képességei, most már tudni szeretete volna, vajon ezek után komoly próbát is kiáll-e a fiú különös tehetsége. Miután a borbélynál lenyíratva szalmasárga bozontját, hogy némiképpen szalonképessé tegye, felültette a szánjára, és a szomszédos városba hajtott. Jól ismerte itt a főtéri kávéház egyik sarkában ülő szenvedélyes sakkozókat, akik már sok ízben különb játékosoknak bizonyultak nálánál. Nem kis meglepetést keltett a pap a sakkozók körében, amint betuszkolta a kávéház ajtaján a szalmaszöke, pirosposzgás tizenöt éves parasztleányt, aki most is befelé fordított báránybőrbekecsét és ráncos csizmáját viselte. A fiú zavartan, lesütött szemmel állt a sarokban, míg oda nem hívták az egyik asztalhoz. Az első játszmában Mirko vereséget szenvedett, mert az úgynevezett szicíliai nyitást a derék papnál sohasem láthatta. A második partiban már a legjobb játékossal szemben remis-t ért el, a harmadik és negyedik játszmától fogva egyiket a másik után verte meg.

Az ilyen kis délszláv vidéki városkában igen ritkán történik valami rendkívüli, s így parasztbajnokunk első fellépése nagy feltűnést keltett az egybegyűlt előkelőségek körében. Egyhangúlag elhatároztatott, hogy a csodagyereknek feltétlenül a városban kell maradnia másnapig, hogy a klub valamennyi tagját értesíthessék, főként Simczic grófot, a fanatikus sakkjátékost és sakkmecénást, aki kastélyában tartózkodott.

A pap most már büszkén tekintett neveltjére, de a vasárnapi misét felfedezésének öröme sem akarta elmulasztani. Beleegyezett tehát abba, hogy Mirko Czentovic a városban maradjon, és további próbáknak vessék alá.

A kis Czentovicot a sakk-kör költségére a szállodában szállásolták el, ott látott életében először angol W. C.-t. Rákövetkező vasárnap délután a sakktér zsúfolásig megtelt. Mirko szótlanul, mozdulatlanul ült négy órán át az asztal mellett, s anélkül, hogy akár csak egyszer felpillantott volna, sorra legyőzte ellenfeleit. Végül a városbeliek szimultán-partit javasoltak. Jó ideig tartott, míg a tanulatlan fiú megértette, hogy szimultán játszmánál egyedül játszik különböző ellenfelek ellen. De ahogy felfogta ezt a számára ismeretlen játékmódot,

gyorsan beetalált új szerepébe. Nehéz, csikorgó léptekkel járt asztaltól asztalig, és a játék során nyolc parti közül hetet nyert meg.

Nagy tanácskozások kezdődtek ekkor. Bár a fiatal bajnok voltaképpen nem volt a város polgára, az esemény mégis a legnagyobb mértékben felkeltette a helybeliek lokálpatriotizmusát. Az a tisztesség éri talán végre ezt a kis várost, melyet eddig alig vettek észre a térképen, hogy híres embert küldhet a világba. Egy Koller nevű ügynök, aki egyébként chansonokat és énekesnőket szerzett a garnizon kabaréja számára, vállalkozott arra, hogy kiképezteti Bécsben a fiatalembert az egyik kevésbé ismert, de kiváló sakkmesternél, ha vállalják egy évig a költségek fedezését. Simczic gróf, aki mindennapi sakkjátszmái közben hatvan év alatt egyetlenegyszer sem találkozott ilyen rendkívüli partnerrel, azonnal aláírta a szerződést. Ezen a napon kezdődött meg a hajósfiú csodálatos karrierje.

Fél év múlva Mirko ismerte már a sakkjáték minden csínját-bínját, egy bizonyos megszorítással; s erről később sokat beszéltek és gúnyolódtak szakkörökben. Tökéletesen képtelen volt ugyanis arra, hogy egy partit fejből, azaz, ahogy sakknnyelven mondják, vakon játsszon le. Nem tudta a sakktáblát a képzelet végtelen síkjára vetíteni. Mindenkor látnia kellett a hatvannégy fekete-fehér mezőt és a harminckét figurát. Mikor már világhírű játékos volt, még mindig állandóan magánál hordta összerakható zsebsakktábláját, hogy plasztikusan, mintegy szemmel tapinthatóan jelenítse meg az állásokat, valahányszor mesterjátszmát akart rekonstruálni, vagy ha valamilyen sakkproblémát akart megoldani. Ez az önmagában lényegtelen defektus a képzelőerő hiányáról tanúskodott, s ezt éppen olyan élénken vitatták szakkörökben, mintha valamilyik karmester vagy zenevirtuóz képtelen lett volna partitúra nélkül játszani vagy vezényelni.

E furcsa jelenség cseppet sem zavarta Mirko pályájának merész ívelését. Tizenhét éves korában már tucatnyi sakkdíjat nyert, tizennyolc éves korában magyar bajnok lett, huszadik életévében pedig világbajnok. Szívós és hideg logikájának súlya alatt egymás után terültek el ellenfelei, a legbátrabb bajnokok is, noha tehetség, képzelőerő és merészség dolgában mind magasan fölötte állottak; amint Napóleon is vereséget szenvedett a lomha Kutuzovtól, Hannibál pedig Fabius Cunctatoról, kiről Livius azt írja, hogy gyerekkorában a flegma és imbecilitás rokon tünetei jelentkeztek nála. Így történt, hogy a szellemi fölény különböző típusait, filozófusokat, matematikusokat, számító, képzelő s gyakran alkotó elméket egyesítő illusztris sakkbajnok-táborba először tört be egy ilyen intellektuális outsider, ez az ostoba parasztfiú, akiből a legügyesebb újságíró sem tudott egyetlen publicisztikailag használható szót kihúzni. De az el nem mondott csiszolt mondatokért bőségesen kárpótolta őket Czentovic a személye körül keletkezett anekdotakincessel. Ugyanis, alighogy felkelt a sakkasztal mellől, ahol verhetetlen bajnoknak bizonyult, óhatatlanul groteszk, csaknem komikus alakká vedlett át. Ünnepeles, fekete öltönye, pompás nyakkendője, kissé hivalkodó nyakkendőtüje, gondosan manikűrözött körmei ellenére, mozdulataiban, modorában ugyanaz a korlátolt parasztfiú maradt, aki annak idején a pap szobáját söpörte fel.

A kollégák multságára és bosszúságára egyetlen és szinte szemérmetlen nyíltsággal, kicsinyes, sőt gyakran közönséges kapzsisággal váltotta aprópénzre tehetségét és hírnevét. Városról városra utazott, a legolcsóbb hotelszobát szemelte ki, a legsiralmasabb egyletekben játszott, ha megfizették a kívánt honoráriumot; szappanreklámokon díszelgett a képe, sőt odaadta a nevét „A sakkjáték filozófiája” című könyvhöz, melyet valamilyen kis galíciai diák írt egy élelmes kiadó megbízásából, s mit sem törődött a konkurrens gúnyolódásával, kik pontosan tudták, hogy Czentovic három mondatot sem tud helyesen leírni. Mint a szívós akaratú embereknek általában, neki sem volt érzéke a komikum iránt. Mióta a világ-bajnokságot elnyerte, úgy érezte, hogy ő a földkerekség legfontosabb embere. S az a tudat,

hogy ezeket az okos, kifinomult, szellemes írókat és társalgókat saját birodalmukban győzte le, s mindenekelőtt az a nyilvánvaló tény, hogy náluknál többet keres, korábbi félszegségét hideg és többnyire esetlen formában megnyilvánuló büszkeséggé változtatta.

- De hogyan szédített volna meg ilyen üres fejű embert ez a gyors dicsőség - fejezte be barátom, miután éppen Czentovic gyermekded prepotenciájának néhány klasszikus esetéről emlékezett meg. - Hogyne esne cezaromániába egy huszonegy éves bánati parasztfiú, ha egy kis fabábutologatással egy hét alatt többet keres, mint az egész falu favágással és a leggyötrelmesebb munkával. Egyébként átkozottul könnyen tarthatja magát nagy embernek, mikor halvány sejtelve sincs arról, hogy élt valaha egy Rembrandt, egy Beethoven, egy Dante, egy Napóleon. A kölyök szűk elméjében csak egy gondolat élt, hogy hónapok óta egyetlen sakkpartit sem veszített, s minthogy fel sem ötlik benne, hogy sakkon és pénzen kívül más értékek is vannak a földön, minden oka megvan rá, hogy el legyen ragadtatva önmagától.

Barátom elbeszélése a legnagyobb mértékben felkeltette kíváncsiságomat. Mindig vonzottak az egyetlen gondolatkörbe bőrtönzött monomániások, mert minél szűkebbre vonja valaki ezt a kört, annál jobban közeledik másfelől a végtelenhez. Éppen ezek az emberek, akik látszólag elfordultak a világtól, a maguk területén a természetek vakbuzgalmával építik fel a világ-mindenség sajátos, egyszeri, miniatűr mását, így hát nem is titkoltam barátom előtt, hogy tizenkét napos utunk alatt, míg Rióba érünk, szeretném majd közelebbről szemügyre venni az intellektuális egyoldalúságnak ezt a különös példányát.

- Nem hiszem, hogy sok szerencséje lesz! - mondta barátom. - Tudomásom szerint még senkinek sem sikerült Czentovicból pszichológiai adalékot kicsikarnia. Egy dologról végtelen korlátozottsága ellenére sem feledkezik meg ez a ravasz parasztfiú: gondosan ügyel arra, hogy senki ki ne puhatolhassa gyengéit. Módszere igen egyszerű. A vele egyívású földieken kívül, akikkel kiskocsmákban olykor elborozgat, lehetőség szerint senkivel sem áll szóba. Ha művelt embert sejdít valahol, sebtében visszahúzódik csigaházába, s így senki sem dicsekedhetik azzal, hogy valaha is butaságot hallott volna szájából, vagy hogy módjában lett volna mérőőnját műveletlenségének mélységeibe eresztetnie.

Úgy látszott, hogy barátomnak tökéletesen igaza van. Utazásunk első napjaiban egyszerűen képtelen voltam ízléstelen tolakodás nélkül - ami végtére nem a kenyérem - Czentovic közelébe férközni. Néha végigsétált ugyan a fedélközön, de ilyenkor hátán összekulcsolt kézzel, büszkén, öntelten, magába mélyedve járt, mint Napóleon az ismert képen. Egyébként is mindig olyan hirtelen végezte el peripatetikus körsétáját, hogy szinte szaladnom kellett volna utána, ha meg akarom szólítani. A társalgóban, dohányzóban, bárban sohasem mutatkozott. Amint ezt bizalmas kérdezősködésem eredményeképpen sikerült a stewardtól megtudnom, a nap nagy részét kabinjában tölti, és hatalmas sakktábla fölött játszmákat tanulmányoz, játszmákat gyakorol.

Három nap múlva már komolyan bosszantott, hogy ügyes elhárító taktikája eredményesebbnek bizonyult makacs ismerkedési szándékomnál. Sohasem nyílt meg alkalom életemben, hogy egy sakkmesterrel személyes ismeretséget kössék, s minél jobban igyekeztem beleélni magam e típus lelki világába, annál elképzelhetlenebbnek éreztem, hogy emberi elme egy életem át kizárólag hatvannégy fekete és fehér négyzet körül keringjen. A magam tapasztalatából is igen jól ismerem a „királyi játék” vonzóerejét. Jól ismertem ezt a játékot, mely egyedül áll az emberteremtette játékok között, mert teljesen kivonja magát a véletlen zsarnoki uralma alól, és a győzelmi pálmát kizárólag a szellemnek, helyesebben a szellemi tevékenység egy bizonyos válfajának adja át. De nem sértő korlátozás-e a sakkot egyszerűen játéknak nevezni? Nem tudomány, nem művészet-e egyúttal, mely úgy lebeg e kategóriák között, mint Mohamed koporsója ég és föld között? Az ellentétek sajátos, egyszeri

összetalálkozása: ősrégi és örökké új, természetében mechanikus, de csak a képzelet eleveníti meg, szűk mértani térre szorul, és ugyanakkor kombinációs lehetőségeiben határtalan. Szüntelenül fejlődik, és teljesen terméketlen. Olyan gondolkodás, amely semmihez sem vezet. Matematika, ami semmit ki nem számít, művészet, ami nem hoz létre műveket, anyagtalan szobrászat. S mindezek ellenére lényében és létében tartósabbnak bizonyult minden törvénynél, minden más alkotásnál. Egyetlen játék, amelyet minden idők minden népe egyaránt magáénak vallott, s amelyről senki sem tudja, melyik isten hozta a földre, hogy unalmat űzzön, elmét élesítsen, lelkeket hevítsen. Hol itt a kezdet, hol itt a vég? Szabályait minden gyermek könnyedén megtanulja, minden kontár kipróbálhatja benne ügyességét, s ugyanakkor a szűk négyzet különös mestereket teremt, kik élesen különböznek mindenki mástól. Olyan embereket, kiknek tehetsége csupán ezeken a határokon belül érvényesül, specifikus lángelméket, kikben a meglátás, a türelem és a technika éppen olyan meghatározott mértékben keveredik, mint a matematikusokban, költőkben, zenészekben, csupán más sorrendben, más kapcsolatban.

A fiziognómia fénykorában egy Gall talán felmetszette volna az ilyen sakkmester koponyáját, hogy megállapítsa, vajon van-e a sakkgéniusznak megfelelő agytekervénye a szürke agykéregben, valamilyen sakkizom vagy sakkcsomóféle, ami jellegzetesebben rajzolódik ki, mint más koponyákban. S mennyire izgathatta az ilyen fiziognómust Czentovic esete, ahol ez a sajátos génusz teljes intellektuális renyheségbe ágyazva jelenik meg, mint a hatalmas kötömbben húzódó, keskeny aranyér. Elvben mindig megértettem, hogy az ilyen egyedülálló zseniális játék sajátos bajnokokat teremt. De milyen nehéz, milyen lehetetlen olyan embert elképzelünk, aki előtt a világ a fehér és fekete szín ellentétére szűkül, aki sikerét csupán harminckét fabábu ide-oda tologatásában keresi. Olyan embert, akinek nagy cselekedet a nyitásnál lóval kezdeni paraszt helyett, s aki szegényes halhatatlanságát egy sakk-könyv oldalain éri el. Nehéz, igen nehéz olyan embert elgondolnunk, olyan intellektust, aki nem örül bele abba, hogy tíz, húsz, harminc, negyven éven át csupán annak az egyetlen nevetséges célnak szenteli teljes szellemi energiáját, hogy sarokba szorítson egy fakirályt a sakktáblán.

S most, amikor először lakik tözsomszédságomban ilyen különös lángelme, ilyen rejtélyes csodabogár, mikor ugyanegy hajón utazunk, hat kabin távolságban egymástól, és én szegény szerencsétlen, kiben az intellektuális kíváncsiság minduntalan szenvedéllyé fajul, képtelen vagyok közelébe férközni.

A legképtelenebb terveket eszeltem ki, hogy hiúságát csiklandozzam; valamelyik fontos napilapnak készülő interjúról beszélek majd, vagy kapzsiságán keresztül nyerem meg, jövedelmező turnét ajánlok Skóciába. De végül is eszembe jutott, hogy a vadászoknak úgy sikerül legkönnyebben a fajdkakast magukhoz csalni, hogy a dürgését utánozzák. Vajon mi keltheti fel jobban egy sakkjátékos érdeklődését, mint hogyha valaki sakkozni kezd a közelében.

Nem voltam soha életemben komoly sakkjátékos, mégpedig annál az egyszerű oknál fogva, hogy a sakkkal mindig csak felületesen, csupán a magam mulatságára foglalkoztam. Ha le is ültem egy órára a sakktábla mellé, ez sohasem azért történt, hogy megeröltessem az agyamat, hanem éppen ellenkezőleg, azért, hogy feloldjak valami szellemi feszültséget. Én csak „játszottam” a szó legszorosabb értelmében, míg az igazi sakkozó nem is sakkjátékos, hanem sakkmunkás.

De a sakkban, mint a szerelemben, nélkülözhetetlen a partner, s jelen pillanatban nem tudtam, van-e a hajón más sakkamatőr? Hogy előcsaljam őket rejtekükből, együgyű csapdát eszeltem ki. Leültem feleségemmel a dohányzóban a sakktábla elé, holott ő még nálam is gyöngébben játszik. S valóban még hat lépést sem tettünk, már megállt mellettünk az egyik sétáló utas,

utána egy második kért meg bennünket, hogy végignézhesse a játszmát. Végül megjelent a várva várt partner, aki kihívott egy partira. McConnornak hívták. Skót bányamérnök volt, aki, mint hallottam, olajkutakat fűrt Kaliforniában, és ezekkel nagy vagyont szerzett. Hatalmas ember volt, állá előreugró, markáns, csaknem négyszögletű. Alsó állkapcsa, erős fogazata és bíborvörös arcszíne arra vallott, hogy nem veti meg a whiskyt. Feltűnően széles díjbirkózó válla - sajnos - a játékára is rányomta bélyegét.

Ez a McConnor ugyanis az öntelt sikerembereknek ahhoz a fajtájához tartozott, akiket a leglényegtelenebb játékokban is öntudatukban sért minden vereség. Ez a keménykötésű self-made-man annyira megszokta, hogy minden téren érvényesül, és annyira elkényeztetették a vitathatatlan sikerek, hogy fölényének rendíthetetlen tudatában, mindennemű ellenállást lázadásnak, csaknem szabályos sértésnek vett.

Miután elvesztette az első partit, elkomorodott, és körülményesen, ellentmondást nem tűrő hangon magyarázta el, hogy mindez csupán pillanatnyi figyelmetlenségének következménye lehet. Három játszma után a szomszédos szoba zajongó közönségét tette vereségéért felelőssé, és ahogy egy partit elvesztett, azonnal revánsot kért. Eleinte mulattatott makacs önteltsége, később pedig tudomásul vettem, hogy olyan elkerülhetetlen kísérő jelenségről van szó, mely nélkül nem csálhatom a sakkmestert asztalunkhoz.

Harmadik nap sikerült, de csak félig. Lehet, hogy Czentovic a fedélközről az ablakon át figyelt, lehet, hogy csak véletlenül tisztelte meg a dohányzót jelenlétével. Tény az, hogy mikor észrevette, hogy illetéktelenül belekontárkodunk mesterségébe, önkéntelenül közelebb lépett, s tiszteletteljes távolból bíráló pillantást vetett a sakktáblára. Éppen McConnoron volt a sor. S már ez az egyetlen lépés elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy Czentovic lássa, mennyire értelmetlen dilettáns próbálkozásunk a mester további figyelmére. Ahogy mi ösztönösen félretoljuk a könyvkereskedésben a felkínált rossz detektívregényt, s még csak fel se lapozzuk, ugyanolyan mozdulattal fordult el a sakktáblánktól, s elhagyta a dohányzót. „Megméretett és könnyűnek találtatott” - gondoltam magamban, és kissé bosszantott ez a hűvös, megvető pillantás. S hogy valamiképpen levezessem ingerültségemet, így szóltam McConnorhoz:

- Úgy látszik, a mester nem volt a lépésével megelégedve.

- Micsoda mester?

Elmagyaráztam, hogy ez az úr, aki elhaladt az asztalunk mellett, s helytelenítő pillantást vetett a táblánkra, Czentovic volt, a sakkbajnok, s hozzáfűztem, hogy ezt azért mind a ketten túléljük, s fájdalom nélkül bele fogunk törődni abba, hogy illusztris vendégünk csupán megvetésre méltatott. Szegény ember vízzel főz. De legnagyobb meglepetésemre, ez a néhány odavetett mondat nem várt hatással volt McConnorra. Olyan izgatott lett, hogy elfeledkezett a játszmáról, és szinte hallani lehetett becsvágyának lüktetését.

Nem is sejtette, hogy Czentovic egy hajón utazik velünk, neki feltétlenül játszania kell Czentoviccsal. Soha életében nem játszott még világbajnokkal, csupán egyszer szimultán partiban, másik negyven emberrel együtt. Már ez is hallatlanul érkézfeszítő volt, s csaknem megnyerte a partit. Hogy ismerem-e személyesen a sakkbajnokot? Nem, nem ismerem. Hogy nem akarom-e megszólítani és az asztalunkhoz hívni?

Ezt is elhárítottam, mégpedig azzal a megokolással, hogy Czentovic tudtommal nem óhajt új ismeretségeket kötni. Különben is mi érdeke fűződne egy világbajnoknak ahhoz, hogy leereszkedjék magunkfajta, harmadrangú játékosokhoz.

Nos, jobb lett volna, ha olyan öntelt ember előtt, mint McConnor, nem használom a „harmadrangú játékos” kifejezést. Haragosan hátravetette magát a székre, és ellentmondást nem tűrő

hangon jelentette ki, hogy a maga részéről nem hiszi, hogy Czentovic visszautasítaná egy gentleman udvarias meghívását. Na, ő majd gondoskodik róla, bízzam csak rá. Kívánsága szerint röviden ecseteltem a sakkbajnok pályafutását és jellemét. McConnor máris faképnél hagyta a sakktáblát, s izgatottan kirohant Czentovic után a fedélközre. Megint csak azt tapasztaltam, hogy ilyen széles vállak tulajdonosát senki sem térítheti el akaratától, ha egyszer valamit a fejébe vesz.

Magam is feszült kíváncsisággal vártam. McConnor tíz perc múlva visszatért; szemmel láthatólag nem volt valami jókedve.

- Nos? - kérdeztem.

- Igaza volt - felelte kissé bosszúsan. - Nem valami kellemes ember. Bemutakoztam, megmondtam, ki vagyok. Még csak kezet sem nyújtott. Megmagyaráztam, milyen büszkék lennénk, milyen megtiszteltetés lenne mindnyájunk számára, hogyha egy szimultán partit játszana ellenünk. De ő igen magas lóról beszélt. Nagyon sajnálja, de olyan szerződést kötött ügynökeivel, melynek értelmében a turné tartama alatt nem játszhat, csupán tiszteletdíj ellenében. Kétszázötven dollár a legkevesebb, amit egy játszmaért elfogadhat. Nevettem.

- Sohasem gondoltam volna, hogy ilyen jövedelmező lehet a fabábtologatás. Remélem, ön is hasonló hangnemben válaszolt az ajánlatára?

De McConnor komoly maradt.

- Holnap délután három órára beszéltek meg a partit. Itt a dohányzóban fogjuk lefolytatni. Remélem, nem bánik el velünk egykönnyen.

- Csak nem? Ön belement a kétszázötven dolláros honoráriumba? - kiáltottam föl megdöbbenve.

- Miért ne? *C'est son métier!*¹ Ha fáj a fogam, és fogorvost találok a hajón, tőle sem kívánom, hogy ingyen húzza ki a fogamat. Abban is igaza van, hogy borsos árakat szab. Minden szakmában az igazi mesterek egyúttal a legjobb üzletemberek is. Ami pedig engem illet, szeretem a tiszta ügyeket, inkább fizetek bankóval, semmint hogy Czentovic kegyet gyakoroljon velem, és végül nekem kelljen köszönetet mondanom. Vesztettem már egyetlen estén többet is, mint kétszázötven dollárt, a klubban, és ráadásul még csak nem is játszottam világbajnokkal. „Harmadrangú játékosnak” nem szégyen, ha Czentovictól vereséget szenved.

Nevettem magamban, milyen mélyen megbántottam McConnor önértékét ezzel az ártatlan „harmadrangú játékos”-sal. De miután hajlandó volt a drága multság költségeit fedezni, semmi ellenvetésem sem lehetett erősen túlzott önértékével szemben, hiszen ennek köszönhettem, hogy végre mégis sikerül majd megismerkednem a csodabogárral.

Azonnal értesítettük a nagy eseményről azt a négy-öt urat, akik mind ez ideig sakkjátékosoknak mondták magukat, s hogy a járás-kelés ne zavarja játékunkat, nemcsak a saját asztalunkat foglaltuk le jó előre, hanem a szomszédos asztalokat is.

Másnap a megbeszélt órában teljes létszámban megjelent kis csapatunk. McConnor foglalta el természetesen a fő helyet a mester helyével szemben. Egyik vastag szivarról a másikra gyújtott, hogy levezze valahogyan idegességét, s újra meg újra az órájára pillantott. De a világbajnok, mint ezt barátom elbeszéléséből előre sejtettem, jó tíz percig váratott magára, s ez csak növelte megjelenésének varázsát. Nyugodt, méltóságteljes léptekkel közeledett asztalunkhoz. Be sem mutatkozott, mintha azt akarta volna mondani: „Tudjátok, ki vagyok és

---

¹ Ez a mestersége.

hogy ti kik vagytok, az nem érdekel.” Rutinos, száraz modorban tette meg a szükséges előkészületeket. Minthogy szimultán partit a hajón a szükséges sakktáblák híján nem játszhat, azt indítványozta, hogy együttesen játsszunk ellene. Minden lépés után átmegy a terem másik végében levő asztalhoz, hogy tanácskozásunkat ne zavarja. Ahogy ellenlépésünket megtettük, csöngessünk egy kanállal a poharunkon, minthogy asztali csengővel sajnálatos módon nem rendelkezünk. Tíz percet indítványoz maximális gondolkodási időnek, ha nekünk nincs valami más indítványunk. Mi természetesen mindenre csak bólogattunk, mint a félszeg iskolás fiúk. A színválasztásnál Czentovicnak jutott a fekete. Még álltában tette meg első ellenlépését, s máris megindult imént kijelölt várakozóhelye felé. Hanyag mozdulattal beleült a karosszékebe, és egyik képesűjságot lapozgatta.

A játszmaról magáról nem érdemes szólni. Úgy végződött természetesen, ahogyan végződnie kellett: teljes vereségünkkel. Pontosan a huszonnegyedik lépésnél kaptunk mattot. Semmi meglepő nem volt abban, hogy a világbajnok fél kézzel végzett egy fél tucat közepes vagy közepesnél gyengébb játékosal; minket csak az bosszantott, hogy Czentovic prepotens modorában nagyon is éreztette, hogy fél kézzel vert meg bennünket. Látszólag csupán röpke pillantást vetett a sakktáblára, s úgy elnézett felettünk, mintha csak élettelen fabábok lettünk volna mi is. Bántóan emlékeztetett hetyke gesztusa arra a mozdulatra, mellyel rühes kutyának vetnek oda koncot. Ha valamivel több tapintat és jó érzés lett volna benne, véleményem szerint figyelmeztethetett volna hibáinkra, s talán néhány barátságos szóval bátoríthatott, biztathatott volna. De még a játszma végeztével sem szólalt meg ez az embertelen sakk-automata. Miután mattot mondott, mozdulatlanul meredt maga elé, s arra várt, hogy felkérjük-e egy további játszma-ra vagy sem. Én már ekkor fel is álltam, s miután ilyen vaskos gorombasággal szemben az ember mindig tehetetlen, udvarias kézmozdulattal Czentovic úr tudtára akartam adni, hogy a dollárüzlet ilyenképpen történt lebonyolítása után ismeretségünknek - legalábbis részemről - vége szakadt, midőn legnagyobb bosszúságomra megszólalt mellettem rekedt dühvel McConnor: - *Revanche!*

Szinte megijesztett kihívó hangja. Ebben a percben McConnor kétségkívül jobban hasonlított egy összezapásra készülő, nehézsúlyú bokszolóhoz, mint udvarias gentlemanhez. Hogy Czentovic kellemetlen modora következtében történt-e, vagy beteges érzékenységének számlájára kell-e írunk, tény az, hogy McConnor tökéletesen megváltozott. A hajátövéig nekivörösödött, orrlukait kitágította a nagy belső feszültség, lassan előntötte a veríték, és összeszorított ajka s harciasan előreugró álla közé éles ráncot vetett a visszafojtott indulat. Ijedten pillantottam meg tekintetében a féktelen szenvedély lobogását, mely a rulettezőket fogja el olyankor, midőn már hatodszor vagy hetedszer jön, mindannyiszor kettőzött tét után, a második szín. Most már tudtam, hogy fanatikus becsvágyában akár egész vagyonát is feláldozza, ha kell, s addig kér újabb és újabb revanche-ot, szimpla vagy kettőzött téttel, míg végül is sikerül partit nyernie. Ha Czentovic kitart, szinte kiapadhatatlan aranybányára akad McConnor személyében, és könnyedén beseperhet egy-kétezer dollárt Buenos Airesig.

Czentovic mozdulatlanul ült a helyén.

- Kérem - felelte udvariasan. - Most az uraké a fekete szín.

A kép a második játszma alatt sem változott. Csupán néhány érdeklődővel gyarapodott és élénkült a kör. McConnor meredten tekintett a sakktáblára, mintha akaratával delejezné a figurákat. Éreztem, hogy szíves-örömet adna ezer dollárt, ha diadalittasan kiálthatná hűvös ellenfele arcába, hogy: „Matt!” Különös módon akaratlanul ránk is átterjedt némiképp becsvágyának láza. Minden lépés fölött sokkalta szenvedélyesebben vitatkoztunk, mint a megelőző játszmánál, és utolsó pillanatban mindig visszatartotta egyikünk a másikat, mielőtt közös elhatározással jelt adtunk volna Czentovicnak, hogy visszatérjen asztalunkhoz.

Végre elérkeztünk a tizenhetedik húzáshoz, s mindnyájunk meglepetésére meglepően előnyösnek látszó helyzet állott elő. Sikerült ugyanis a c-vonalon álló parasztot az utolsó előtti c2-es kockára hoznunk, csak egy lépés: előretoljuk c1-re, s királynőre cserélhetjük. Mégsem mertünk tiszta szívből örülni a túlságosan könnyen kínálkozó lehetőségnek. Gyanítottuk, hogy Czentovic, aki sokkalta jobban átlátja a helyzetet, ezzel a csalétkül odadobott látszólagos előnnyel lépre akar bennünket csalni. De bármennyit törtük a fejünket, bármennyit is tanakodtunk, nem találtuk meg a dolog nyitját. S mikor már majdnem túlléptük a kitűzött gondolkodási időt, elhatároztuk, hogy megkockáztatjuk ezt a lépést. McConnor már megérintette a parasztot, hogy az utolsó kockára tolja, mikor valaki hirtelen megragadta a karját, és izgatottan súgta oda neki:

- Ne! Az Isten szerelmére!

Mindnyájan önkéntelenül a hang irányába fordultunk. Egy, mintegy negyvenöt éves úr, kinek keskeny, éles metszésű, sajátosan sápadt arca már előzőleg feltűnt nekem a fedélközön, a jelek szerint az utóbbi percekben, mialatt teljes figyelmünket a problémának szenteltük, hozzánk csatlakozott. Kérdő tekintetünk láttára izgatottan tovább magyarázott:

- Ha kiváltják a királynét, mindjárt leüti a c1-et támadó futóval. Önök lecserélik a lóval. Ezalatt azonban ő parasztjával d7-re megy, bástyájukat fenyegeti, s ha a lóval sakkot is adnak, kilenc-tíz lépés után mattot kapnak. Csaknem ugyanaz a helyzet állott elő, mikor 1922-ben Aljechin Bogoljubov ellen játszott a pöstyéni bajnokságon.

McConnor meglepetésében elengedte a figurát. Mi ugyanolyan elképedten meredtünk az idegenre, aki mint valami égből pottyant angyal termett hirtelen közöttünk, hogy megmentsen a romlástól. Az, aki kilenc lépéssel előre kiszámítja a mattot, csak elsőrangú szakember lehet, sőt talán éppen egy konkurrens bajnokjelölt, aki szintén turnéra utazik. Kétségtelenül volt valami természetfeletti ebben a kritikus pillanatban történt közbelépésben. McConnor tért először magához.

- Ön mit tanácsol? - suttogta izgatottan.

- Még ne lépjenek előre. Térjenek ki inkább. Mindenekelőtt lépjenek királlyal a veszélyeztetett g8-ról a h7-re. Erre ő valószínűleg a másik szárnyra veti át a támadást. Ezt a bástyával parírozzák: c8-c4. Ez két lépésébe, egy parasztjába kerül, és ezzel elveszítette előnyét. Akkor paraszt paraszttal áll szemben, és ha helyesen védekeznek, remis-t érhetnek el. Többet ebből már nem lehet kihozni.

Újabb ámulatba estünk. Szinte ijesztő volt ez a pontos és gyors kombinatív készség. Mintha nyomtatott könyvből olvasta volna a helyzeteket. Varázserővel hatott ugyanakkor a váratlan, új lehetőség, hogy segítségével remis-t érhetünk el egy világbajnokkal szemben. Mindnyájan ösztönösen félrehúzódtunk, hogy szabad pillantást vethessen a sakktáblára. McConnor még egyszer megkérdezte:

- Szóval a királyt g8-ról a h7-re?

- Úgy van! Egyelőre ki kell térni!

McConnor eszerint cselekedett, mi pedig megkoccantottuk a poharat. Czentovic szokott egykedvűséggel lépett asztalunkhoz. Egy rápillantással tudomásul vette ellenlépésünket. Utána a király oldalán álló parasztot h2-h4-re tolta, úgy, ahogy ezt ismeretlen segítőtársunk előre megmondotta.

- Elő a bástyával, elő a bástyával! c8-ról c4-re - suttogta az idegen. - Akkor először a parasztot kell fedeznie. De ez már nem segít rajta. A paraszttal mit sem törődve, a lóval c3-d5-re lépnek. Ezzel az egyensúly helyreállott. Előre teljes erővel! Nem védekezünk már!

Nem értettük, hogy mire gondol. Számunkra talányokban beszélt. De már megejtett a varázsa. McConnor habozás nélkül úgy tett, amint az idegen mondta. Csengettünk a poháron, hogy Czentovicot visszahívjuk. Most történt először, hogy nem lépett azonnal. Feszülten nézte a sakktáblát. Azután úgy lépett, mint ahogy az idegen megjósolta, és megindult az asztal felé. De távozása előtt valami meglepő történt, ami nem fordult elő eddigelé. Czentovic felpillantott a sakktábláról, és szeme végigmustrált bennünket. Nyilván tudni akarta, ki az, aki egyszerre ilyen erélyesen szembeszegült vele.

Ettől a perctől fogva izgalunkunk nőttön-nőtt. Eddig számottevő nyerési esély nélkül játszottunk. Most azonban vérünket perzselte a gondolat, hogy megtörhetjük Czentovic hideg gőgjét. Újdonsült barátunk már bemondta a következő lépést, s visszahívhattuk Czentovicot. Remegtek az ujjaim, ahogy a pohárhoz ütöttem a kanalat. S most következett első diadalunk. Czentovic, aki eddig mindig csak állva játszott, habozott, gondolkozott, s végül leereszkedett a székre. Lassan, nehézkesen ült le. Így azonban már csak fizikailag sem kezelhetett minket többé felülről lefelé. Legalább a térben sikerült velünk egy szintre kényszerítenünk. Hosszasan töprengett, tekintete a sakktáblára tapadt, pupillái alig látszottak ki sűrű szempillái alól. Fejtörés közben lassan szétváltak ajkai, s ez kerek arcának meglehetősen együgyű kifejezést kölcsönzött. Néhány perc után lépett egyet és felemelkedett.

- Feltartó lépés! - súgta mindjárt a barátunk. - Nem rossz! De nem ugrunk be. Lecserélést kell kikényszerítenünk. Mindenáron! Akkor remis-t érünk el, s az Úristen sem segíthet rajta.

McConnor engedelmeskedett. A következő lépések alatt számunkra érthetetlen párharc folyt kettejük között. Mi, többiek, színtelen statisztákká süllyedtünk. Talán a hetedik lépésnél, Czentovic hosszabb gondolkodás után felpillantott.

- *Remis* - jelentette ki.

Egy percig halotti csend uralkodott. Hallottuk a hullámok zúgását, a rádió dzsesszzenéje átszűrődött a szalonból. Hallottuk a fedélközi sétálók minden léptét és az ablakrésen át fújó szellő finom halk fuvalmát. Megállt a szívünk verése. Túl hirtelen tört ránk ez az esemény. Szinte megrémített bennünket, amit senki sem álmodhatott, hogy ez az idegen rákényszeríti akaratát egy már félig vesztett játszmában a világbajnokra. McConnor hátravetette magát a székben. Visszafojtott lélegzete kéjes sóhajban szabadult fel. Én csak Czentovicot figyeltem most is. Már az utolsó lépéseknél, úgy vettem észre, kissé elsápadt. De erősen uralkodott magán. Látszólag egykedvűen nézett maga elé, s miközben nyugodt mozdulattal leseperte a bábokat a tábláról, hanyagul odavetette:

- Óhajtanak az urak egy harmadik partit játszani?

Szenvtelen, üzletszerű kérdés volt ez. Csak az tűnhetett fel némiképpen, hogy eközben nem McConnorra tekintett, hanem egyenesen, élesen az idegen szemébe nézett. Amint a ló is megérzi, ha jobb lovas ül a nyeregben, úgy ismerte fel az utolsó lépésekről ő is tulajdonképpen ellenfelét. Önkéntelenül követtük pillantását, és mi is feszülten néztük az idegent. De mielőtt még felelhetett, vagy akár csak válaszon gondolkodhatott volna, McConnor így kiáltott fel a diadal lázában:

- Természetesen! De most ön játszik egyedül Czentovic ellen!

A jelenet azonban nem úgy folytatódott, mint ahogy vártuk. Az idegen, aki különös módon még most is mereven nézte a sakktáblát, tekintetünk súlya alatt s a lelkes szavak hallatára hirtelen felkapta a fejét. Zavarban volt:

- De kérem, erről szó sem lehet... teljesen alkalmatlan vagyok erre a szerepre... húsz... nem... huszonöt éve nem láttam sakktáblát... s csak most veszem észre, milyen lehetetlenül viselkedtem, hiszen engedelmeük nélkül egyszerűen beleavatkoztam a játékba... Kérem, bocsássanak meg tolakodásomért... világért sem akarok tovább alkalmatlankodni.

S mielőtt még magunkhoz térhettünk volna csodálkozásunkból, már el is hagyta a termet.

- De hiszen ez képtelenség! - dübörögte a temperamentumos McConnor, és öklével az asztalra ütött. - Lehetetlen, hogy ez az ember huszonöt éve nem sakkozott! Hiszen minden lépést, minden védekezést öt-hat lépéssel mondott be előre. Ezt senki sem rázhatja ki a kisujjából. Képtelenség! Nem gondolja?

Ezt az utóbbi kérdést önkéntelenül Czentovichhoz intézte McConnor. De semmi sem törhette meg a világbajnok hűvös modorát.

- Nem tudok erről a dologról véleményt mondani. Az úr mindenesetre érdekesen és kissé szokatlan módon játszott. Ezért adtam neki egy kis előnyt.

S miközben szokott hanyag mozdulattal felállt, üzleti hangon hozzáfűzte:

- Ha az úr vagy az urak holnap újból játszani óhajtanak, három órától rendelkezésükre állok.

Nem bírtunk elfojtani egy halvány mosolyt. Mindannyian tisztában voltunk vele, hogy Czentovic nem nagylelkűségből adott „egy kis előnyt” ismeretlen segítőtársunknak, s hogy ezzel a gyermekes kifogással akarta leplezni balsikerét. Annál erősebb lett bennünk a vágy, hogy végre megtörjük hideg gögjét. Vad harcivágy szállt meg mindnyájunkat, békés hajólakókat. Ellenállhatatlanul vonzott a szédítő lehetőség, hogy éppen a mi hajónkon, az óceán kellős közepén ragadják el a sakkbajnoktól a pálmát, s a csodálatos eseményt szétkürtölnék a világ minden tája felé a sajtóirodák. S az esetet körüllegő misztikum - melyet a kritikus pillanatban váratlanul közbelépő idegen idézett fel - továbbá az idegen félénk szerénységének és a professzionista megingathatatlan önbizalmának éles ellentéte még csak fokozta a dolog varázsát. Ki volt ez az idegen? Ismeretlen sakk-géniuszt fedett fel a véletlen? Vagy híres mester titkolta előttünk nevét valami érthetetlen okból? Lázasan mérlegeltük ezeket a lehetőségeket, de a legmerészebb hipotézisek sem magyarázták meg kellőképpen az idegen különös félszégességét, s még kevésbé hozhatták összhangba vallomását művészi játékával. Egyben azonban tökéletesen egyetértettünk: nem voltunk hajlandók lemondani arról, hogy egy újabb mérkőzés tanúi lehessünk. Elhatároztuk, hogy mindent elkövetünk, hogy segítőtársunk másnap megmérkőzzék Czentoviccsal. A játszma anyagi kockázatát természetesen McConnor vállalta. Minthogy kérdezősködésünk folyamán kiderült, hogy az ismeretlen úr osztrák, engem bíztak meg, mint honfitársát, közös kérésünk tolmácsolásával.

Néhány perc alatt rátaláltam a fedélzeten a hirtelen eltűnt idegenre. Nyugágyában feküdt és olvasott. Nem szólítottam meg azonnal. Jól megfigyelhettem néhány lépésnyi távolságból. Feje kissé fáradtan pihent a vánkoston. Újból feltűnt, milyen szokatlanul sápadt, milyen finom metszetű az arca. Nem lehetett idős. Vakító fehér haja halántékára simult. Nem tudom miért, de úgy éreztem, hogy ez az ember hirtelen öregedett meg. Ahogy elébe léptem, udvariasan felemelkedett és bemutatkozott. Nevét jól ismertem. Köztisztelőben álló, régi osztrák család neve volt. Emlékeztem, hogy a név egyik viselője Schubert legszűkebb baráti köréhez tartozott, és hogy az öreg császár egyik háziorvosa is ebből a családból származott.

Amikor a társaság nevében megkértem dr. B.-t, hogy játsszék egy partit Czentovic ellen, szemmel láthatóan megdöbbsent, kiderült, hogy sejtelve sem volt, hogy a sakkbajnokkal, és még hozzá napjaink legnevesebb sakkbajnokával szemben küzdött ilyen sikerrel. Valamilyen okból különösen mély benyomást gyakorolt rá ez a tény, mert ismételtén biztosítanom kellett, hogy ellenfele valóban hivatalos világbajnok. Észrevettem csakhamar, hogy ez a körülmény igen megkönnyíti megbízatásomat. Csak érzékenységeire vigyáztam, és elhallgattam ezért, hogy egy esetleges vereség anyagi kockázatát McConnor viseli. Hosszas habozás után dr. B. végül is beleegyezett a mérkőzésbe, de nyomatékosan megkért rá, hogy jó előre figyelmeztessem az urakat, hogy semmi esetre se tápláljanak túlságosan vérmes reményeket.

- Mert igazán nem tudom - tette hozzá finom mosollyal -, hogy képes vagyok-e annak rendje és módja szerint lejátszani egy partit. És kérem, ne gondolja, hogy álszerénységből mondtam, hogy gimnazista korom óta, azaz, több mint húsz éve nem volt kezemben sakkgúla. S akkor sem voltam különösebben tehetséges játékos.

S mindezt olyan természetesen beszélte el, hogy egy percig sem kételkedtem őszinteségében. De nem titkoltam, mennyire meglepett, hogy ennek ellenére ilyen pontosan emlékezett a mesterjátszmák egyes helyzeteire. Ez arra mutat, hogy legalábbis elméletileg sokat foglalkozott sakkal. Ekkor dr. B. ajkán újból megjelent a sajátos, álomszerű mosoly.

- Hogy sokat foglalkoztam, hát igen, ezt bátran mondhatjuk, hogy sokat foglalkoztam sakkal. De mindez egészen különleges, mondhatnám soha többé vissza nem térő körülmények között történt. Elég bonyolult história ez, s azt hiszem, csinos kis adalék nagy idők történetéhez. Ha van egy fél óra szabad ideje...

Helyet mutatott maga mellett az egyik nyugágyon. Örömmel fogadtam el a meghívást. Nem volt senki a közelünkben, dr. B. levette szemüvegét, maga mellé helyezte, s belefogott történetébe:

- Volt olyan szíves megjegyezni, hogy mint bécsi, már hallotta családunk nevét. De úgy gondolom, aligha hallott arról az ügyvédi irodáról, melyet apámmal együtt, később pedig egyedül vezettem. Hiszen nem voltak olyan pereim, amelyekről az újságok megemlékeztek volna, s elvből nem fogadtunk el új ügyeket. Tulajdonképpen nem is folytattunk már ügyvédi praxist. Kizárólag nagy kolostorok jogi tanácsadói és főképpen vagyonkezelői voltunk. Apámat, ki régebben a klerikális párt képviselője volt, bizonyos kapcsolat fűzte az egyházhoz, s ezenfelül - ma már nyugodtan beszélhetek erről, hiszen a monarchia a történelemé - a császári család néhány tagja ránk bízta vagyonát. Az udvarhoz és a klérushoz fűződő kapcsolataink két nemzedékre nyúltak vissza. Egyik nagybátyám a császár háziorvosa volt. A másik nagybátyám Seiten-Stetten-i apát. Arról volt szó csupán, hogy a meglevő kapcsolatokat tovább ápoljuk. Csendes, mondhatnám hangtalan munka volt ez, mintegy a bizalommal együtt szállt ránk örökségképpen. Nem kívánt tulajdonképpen mást, mint diszkréciót és megbízhatóságot. Boldogult atyám legnagyobb mértékben rendelkezett mindkét tulajdonsággal, s sikerült is neki mind az infláció, mind később a felfordulás idején kellő körültekintéssel ügyfelei számára komoly értékeket átmentenie. Mikor aztán Hitler ragadta magához a hatalmat Németországban, s megindította rablóhadjáratát az egyház és a kolostorok vagyona ellen, a határon túl is elkezdődtek bizonyos tárgyalások és tranzakciók, hogy legalább az ingóságokat megmentsék a kisajátítás elől. Ezek az ügyek a mi kezünkön mentek keresztül, így a kúria és a császári ház között folyó, titkos politikai tárgyalásokról többet tudtunk, mint ami valaha is köztudomásra juthat. De irodánk szürke volt, szinte észrevehetetlen; még csak névtáblát sem tettünk az ajtóra, s tüntetően kerültük a monarchista köröket. Ez avatatlan érdeklődőkkel szemben kitűnő védekezésnek bizonyult. Az osztrák hatóságok nem sejtették

ezekben az években, hogy a császári ház titkos futárjai a legfontosabb postájukat éppen a mi kis jelentéktelen, negyedik emeleti irodánkba hozták és onnan vitték.

A nemzetiszocialisták viszont, mielőtt még felfegyverezték volna a világ ellen hatalmas hadseregüket, egy másik, éppen olyan veszélyes és éppen olyan jól kiképzett hadsereget szerveztek a szomszédos államokban. Az elégedetlenek, a háttérbe szorultak, a sértettek légióját. Minden hivatalba, minden üzembe befészkelődtek az ilyen „sejtek”, mindenütt, egészen Dollfuss és Schuschnigg privát szobájáig ott voltak, ott hallgatóztak a kémeik. Még a mi szürke kis irodánkban is volt egy emberük, amint ezt, sajnos, később megtudtam. Csak egy szálnalmas, tehetségtelen ügyvédbojtár volt. Pap ismerősöm ajánlására vettem magamhoz, mégpedig pusztán azért, hogy fenntartsam egy szabályos ügyvédi iroda látszatát. Valójában csak ártatlan üzeneteket bízunk rá, telefonhoz ültettük, az aktákat rendezte, természetesen csupán a közömbös, érdektelen aktákat. A postát soha nem nyithatta fel, a fontos leveleket magam írtam gépen, másolat nélkül. A lényeges okmányokat magam vittem haza, és titkos megbeszéléseinket kizárólag a kolostor perjeli irodájában és a nagybátyám rendelőjében folytattuk. Elővigyázatossági rendszabályainkkal sikerült annyit elérnünk, hogy ez a titkos megfigyelő semmi lényegeset meg nem tudhatott. De valamilyen szerencsétlen véletlen folytán a becsvágyó és hiú legényke észrevette, hogy bizalmatlanok vagyunk vele szemben, s hogy a háta mögött sok érdekes dolog történik. Talán távollétemben az egyik futár óvatlanul „őfelségéről” beszélt, nem pedig Bern báróról, amint azt megbeszéltük. De az is lehet, hogy a gazember felbontotta titokban az egyik levelet. Akármint történt, tény, hogy megbízást kért Münchenből vagy Berlinből arra, hogy figyelhessen bennünket. Csak jóval később, letartóztatásom után jutott eszembe, hogy az utóbbi hónapokban hirtelen elszállt szokott lustasága, s buzgalmában több ízben felajánlotta, hogy leveleimet postára adja. Így tehát magam sem voltam elég óvatos. De nem csapták-e be aljasul Hitlerék a legkitűnőbb diplomatákat, a legkiválóbb vezérkari tiszteket is? Hogy mennyire megtisztelt figyelmével, és hogy milyen gyengéden örködött felettem már régóta a Gestapo, akkor bizonyult be, midőn ugyanazon az estén, amelyen Schuschnigg lemondó beszéde elhangzott, tehát még egy nappal Hitler bécsi bevonulása előtt, SS-emberek letartóztattak. Hála Istennek, sikerült még előzőleg a fontosabb papírokat elégetnem, közvetlenül a beszéd elhangzása után, s a többi dokumentumot, a kolostorok és két főherceg külföldön deponált értékeinek nélkülözhetetlen igazolásaival együtt, valóban az utolsó pillanatban, mielőtt az SS-legények betörték az ajtót, egy szennyeskosárba rejtve vittem át nagybátyámhoz, megbízható, öreg házvezetőnőnkkel.

Ekkor dr. B. szünetet tartott és szivarra gyújtott. A felvillanó lángnál láttam, hogy - amint ezt már régebben észrevettem - jobb szája-szeglete idegesen meg-megrándul, s ez percenként megismétlődik. Alig észrevehető arcmozdulat volt csak, gyöngé, mint a sóhaj, s mégis különös nyugtalanságot kölcsönzött arcának.

- Most bizonyára azt várja, hogy koncentrációs táborról fogok beszélni, ahová mindenkit elhurcoltak, aki hű maradt az öreg Ausztriához. Hogy megaláztatásokról, kínzásokról, tortúrákról mesélek. De más történt, másik kategóriába kerültem. Nem vittek azok közé a szerencsétlenek közé, akiknek testén-lelkén tombolták ki rég visszafojtott dühüket, hanem abba a másik kategóriába, abba a kis csoportba, amelyből a nemzetiszocialisták pénzt vagy fontos információt akartak kiperéselni. Szerény személyem önmagában természetesen teljesen érdektelen lett volna a Gestapo számára. De minden bizonnyal értesültek, hogy legelkeseredettebb ellenfeleik megbízottjai és bizalmasai voltunk, s ezért terhelő bizonyítékokat akartak kiperéselni belőlünk, mert rájuk akarták bizonyítani, hogy vagyonukat idegen országba mentették át, terhelő bizonyítékokat a császári család és mindazok ellen, akik Ausztriában önfeláldozóan harcoltak a monarchiáért. Feltételezték, és nem alaptalanul, hogy valahol, rablódühüktől védett helyen megmaradt még vagyonuk jelentékeny része, mely annak idején a

mi kezünkön ment át. Ezért vittek el már az első napon, hogy jól bevált módszerükkel kicsalják belőlem titkomat. Ezért nem vitték koncentrációs táborokba az én kategóriámba tartozó embereket, akikből pénzt vagy fontos titkokat akartak kicsikarni. Ezért részesítették őket különleges elbánásban. Emlékszik talán még rá, hogy kancellárunkat és Rothschild bárót, miután családjából milliókat akartak kipuréolni, nem zárták drótsövénnyel körülzárt fogolytáborba, hanem látszólagos kedvezéssel, elegáns szállodába, a „Hotel Metropol”-ba, amely egyúttal a Gestapo főhadiszállása volt. Itt mindegyikük külön szobát kapott. Nekem, a szürke embernek is ebben a megtiszteltetésben volt részem.

Hotel, saját szoba! Ez minden bizonnyal igen humanusan hangzik, de higgye meg, nem humanitásból, hanem ravaszul kieszelt terv alapján történt, hogy minket, prominens foglyokat, nem raktak hűszarúval valamilyen jéghideg barakkba, hanem többé-kevésbé jól fűtött, külön hotelszobát utaltak ki számunkra. Nem veréssel és testi fenyegetéssel akartak adatokat szerezni tőlünk, hanem sokkal finomabb, sokkal bonyolultabb módszerrel: a lehető legrafináltabban kiagyalt elkülönítéssel. Nem bántottak - csupán tökéletesen üres térbe helyeztek. Tudvalevően semmi sem oly nyomasztó az emberi lélekre, mint az űr. Miután mindegyikünket egy ilyen légüres térbe zártak, olyan szobába, mely a külvilágtól hermetikusan el volt különítve, arra számítottak, hogy verés vagy fagy helyett ez a lelki nyomás pattantja majd fel ajkainkat. Első pillantásra egyáltalán nem látszott barátságatlannak a szobám. Ajtó, ágy, szék, mosdótál, rácsos ablak. De az ajtó éjjel-nappal zárva, az asztalon nem maradhatott sem könyv, sem újság, sem üres papír, sem ceruza. Az ablak tűzfalra nyílt. Énem és testem köré tökéletes űrt varázsoltak. Elszedték minden apróságot. Elszedték az órát, hogy ne tudjam, mennyi az idő. Elszedték a ceruzát, nehogy írhassek, a kést, nehogy felvágghassam az ereimet. Még a legkisebb narkóztól is megfosztottak, cigarettára sem gyűjthattam. Az örön kívül, aki egy szót sem szólhatott hozzám s egyetlen kérdésemre sem felelhetett, nem láttam emberi arcot, nem hallottam emberi hangot. Szemem, fülem, érzékeim, reggeltől estig, éjféltől hajnalig semmi, de semmi táplálékhoz sem jutottak. Reménytelenül egyedül maradtam önmagammal, és néhány tárggyal, asztallal, ágygal, ablakkal és mosdóval. Úgy éltem, mint bűvár az üvegbúra alatt a csend fekete tengerében. Mint a bűvár, aki sejti, hogy elszakadt a zsinór, mely összeköti a külvilággal, sejti, hogy soha többé nem szabadul a hangtalan mélységből. Semmit sem tehettem, semmit sem hallhattam, semmit sem láthattam. Szüntelenül körülölelt a nirvána, a tértelen, időtlen űr. Fel és le járt az ember a szobában, s a gondolatai követték, fel és le, fel és le, s újból és újból időtlen időig. De bármilyen anyagtalan a gondolat, szüksége van valamilyen támpontra, különben csak önmaga körül kering. A gondolatok sem viselik el az űrt. Az ember várt valamire, reggeltől estig, és nem történt semmi. Az ember csak várt, várt, töprengött, gondolkozott, míg a halántéka is belefájdult. És nem történt semmi. Egyedül maradt. Egyedül. Egyedül.

Ez így ment két hétig. Két hétig éltem túl az időn, túl a világon. Ha háború tört volna ki, nem tudtam volna meg. Az én világom csak asztalból, ajtóból, ágyból, mosdóból, székből, ablakból és falból állott. Mindig ugyanarra a tapétára meredtem. Zegzugos mintájának minden vonala belevésődött agyam legrejtettebb tekervényeibe, olyan gyakran néztem. S akkor végül elkezdődtek a kihallgatások. Olyan hirtelen hívtak, szinte nem is tudtam, nappal van-e vagy éjjel. Hívtak, végigvezettek néhány folyosón, és nem tudtam, hová. Az ember várt valahol, s nem tudta, hol. S akkor egyszerre egy asztal előtt állott, mely körül néhány egyenruhás férfi ült. Az asztalon halom papír hevert: akták, melyekről nem tudtam, mit tartalmaznak. S akkor jöttek a kérdések. Az igazi kérdések és az álkérdések, az egyenes kérdések és az alattomos kérdések, a rejtett kérdések és a keresztkérdések, s mialatt válaszoltam, idegen, gonosz ujjak lapozták a papirosokat, s nem tudtam, mi áll bennük, s az igen gonosz ujjak beírtak valamit a jegyzőkönyvbe, és nem tudtam, mit. De számomra az volt a legborzalmasabb ezekben a

kihallgatásokban, hogy sohasem tudtam kiszámítani, mit tudnak a Gestapo-emberek mindarról, ami az irodámban történt, s mit akartak csupán kicsalni belőlem. Amint már mondtam önnek, a tulajdonképpeni veszélyes iratokat utolsó percben elvittem házvezetőnőmmel a nagybátyámhoz. De vajon megkapta-e őket, vagy talán meg se kapta már? S mit árult el az ügyvédbojtár? Hány levelet fogtak el? S mit csikartak ki egyik-másik ügyetlen szerzetesből valamelyik német kolostorban, melynek ügyeit intéztük?

És kérdeztek és kérdeztek. Milyen részvényeket vásároltam ennek meg ennek a kolostornak, milyen bankokkal leveleztem, ismerem-e X. Y. urat, kaptam-e Svájcból és Steenockerzeelből levelet? S miután sohasem tudtam, mi az, amit már ismernek, minden válaszom szörnyen felelősségteljes volt. Ha beismertem valamit, amiről még nem tudtak, akkor sürgősen karmaik közé juttattam valakit, ha meg túl sokat tagadtam le, önmagamnak ártottam.

De a legkomiszabb nem maga a kihallgatás volt, hanem az, amikor kihallgatás után visszatértem az ürbe, ugyanabba a szobába, ahol ugyanaz az asztal, ugyanaz az ágy, ugyanaz a mosdó állott, ugyanaz a tapéta függött a falon. Alig hagytak magamra, megpróbáltam rekonstruálni, mi az, amit felelni kellett volna, mi az, amit következő alkalommal mondanom kell, hogy újból elhárítsam a gyanút, melyet talán meggondolatlan feleletemmel keltem. Újból végiggondoltam az egészet, hosszan latolgattam minden egyes szót, amit a vizsgálóbíró előtt mondtam, felidéztem minden kérdést, minden választ. Megkísértem kiszámítani, mi az, amiről jegyzőkönyvet vehettek; és jól tudtam, hogy sohasem számíthatom ki, sohasem ismerhetem meg. De a felzaklatott gondolatok szüntelenül keringtek az üres térben, kergetődztek az agyamban, újból és újból előről kezdtek gonosz játékukat, újabb és újabb kombinációkban tértek vissza, és még álmomban sem hagytak nyugodni. Minden egyes Gestapo-kihallgatás után saját gondolataim ugyanolyan kérlelhetetlenül folytatták a kínzó kérdéseket, s talán ez a kihallgatás még iszonyúbb volt, mert a Gestapo-kihallgatás egy óra után véget ért. De gondolataim nem hagyták többé abba a gyötrő kínt. S körülöttem csak az asztal, a szekrény, az ágy, a tapéta, az ablak. Semmi sem téríthette el a figyelmemet, sem könyv, sem újság, nem láttam idegen arcot, nem volt ceruzám, hogy jegyezhessek valamit, nem volt gyufám, hogy játsszam vele. Nem volt ott semmi, semmi az égvilágon. Most döbbsentem először rá, milyen ördögi leleménnyel és gyilkos pszichológiával eszelték ki ezt a hotelszoba-rendszert. A koncentrációs táborban addig kellett volna követ hordanom, míg fel nem sebződik a kezem, s le nem fagy a lábam. Bűzben és hidegben feküdtem volna huszadmagammal; de arcokat láthattam volna, bámulhattam volna a földet, a talicskát, egy fát, egy csillagot, valamit, valamit. S itt mindig ugyanazok a tárgyak vettek körül, mindig ugyanaz a szörnyű állandóság. Semmi sem vonhatta el gondolataimat rögeszméimtől, s így pergettem le kínlódva, gyötrődve újból és újból az utolsó kihallgatást. S éppen ez volt a céljuk, hogy addig-addig birkózzam a gondolatokkal, míg el nem terülök szörnyű ölelésük súlya alatt, és ki nem hányom, ki nem kiáltom mindazt, amit hallani akartak tőlem; az adatokat, a várva várt adatokat, és ki nem szolgáltatam az embereket.

Éreztem, hogy örlődnek lassanként idegeim az üresség szörnyű nyomása alatt, láttam a veszélyt, s ezért kétségbeesett erőfeszítéssel kerestem valamit, ami leköthetné figyelmemet. Megpróbáltam szavalni, felidézni mindazt, amit valaha kívülről tanultam, himnuszokat és gyermekverseket, a középiskola Homéroszát, a polgári törvénykönyv paragrafusait, azután számolni próbáltam, összeadtam és osztottam, de gondolataim nem tudtak sehol megkapaszkodni az ürben. Semmire sem tudtam figyelmemet összpontosítani, szüntelenül felbukkant a szörnyű gondolat, ott táncolt a szemem előtt; mit tudnak? Mit mondtam tegnap? Mit kell a következő alkalommal mondanom?

Ez az elviselhetetlen állapot négy hónapig tartott. Négy hónapig. Könnyű ezt leírni! Egy-két betű csupán. Milyen könnyű ezt kimondani! Négy hónapig. Csupán négy szótag. Egy másodperc töredéke alatt kiejti az ajkunk. Négy hónap. Senki, de senki nem tudja elmondani, nem tudja lemérni, nem tudja elmagyarázni embertársának, de még önmagának sem, milyen lassan telik az idő a tétlenségben, az időtlenségben. Senkivel sem lehet megértetni, milyen gyorsan emészti, pusztítja az embert ez az úr, ez a szörnyű semmi, ez a szörnyű nirvána, ez az asztal, ez az ágy, ez a mosdó, ez a tapéta, ez az örök hallgatás, mindig ugyanaz az ör, aki behozza az ételt, és rá sem néz az emberre, s mindig ugyanazok a gondolatok köröznek az űrben, míg meg nem tébolyodik az ember. Apró, nyugtalanító jelek figyelmeztettek arra, hogy agyam rendszertelenül működik. Eleinte tiszta volt a fejem a kihallgatások alatt. Nyugodtan, megfontoltan válaszoltam, kitűnően működött még a kettős gondolkodás; mit mondjak, mit ne mondjak. Most már a legegyszerűbb mondatokat is csak dadogva tudtam kinyögni, mert miközben beszéltem, tekintetem megbabonázottan tapadt a papíron szaladó tollszárra. Mintha az egyes szavak után akarnék futni. Éreztem, hogy gyengülök, éreztem, hogy egyre közeledik a pillanat, amikor - hogy menekedjek - mindent elmondok, mindent, amit tudok, s még többet is talán. Amikor tizenkét ember titkát árulom el, hogy megszabaduljak a fojtogató űrből, holott legfőljebb egy percnyi pihenést nyerhetek.

Este volt, mikor egy ízben idáig jutottam már. Az ör ebben a szörnyű fojtogató percben hozta be éppen az ételt. Kétségbeesetten utánakiáltottam: - Vezessenek elő, hallgassanak ki, mindent elmondok, mindent bevallok, megmondom, hol van a papír, megmondom, hol van a pénz. Mindent elmondok!

Szerencsére nem hallotta meg, vagy talán nem akarta meghallani.

Ebben a szörnyű végszükségben valami váratlan esemény jött közbe, s megmenekültem, legalábbis egy időre. Július vége felé jártunk, borús, komor, esős nap volt. Azért emlékszem olyan pontosan minden részletre, mert az esőcseppek nekiverődtek az ablaküvegnek a folyosón, mikor kihallgatásra mentem. Az előszobában kellett várnom. Minden kihallgatás előtt várni kellett. Ez a várakozás módszerük szerves részét képezte. Először hirtelen felrángatták az embert éjjel a cellájából, s mikor izgalma elcsitult, s lassanként felkészült a kihallgatásra, agya és akarata ellenállásra feszült, akkor váratták, állatták céltalanul, értelmetlenül egy álló óráig vagy akár órákon át, míg el nem fáradt a test, s fel nem őrlődött a lélek. Ezen a csütörtöki napon, július huszonhetedikén, különösen soká kellett várnom. Bizonyos oknál fogva pontosan emlékszem a dátumra, az előszobában ugyanis - ahol természetesen állva kellett várnom, míg úgy éreztem, combcsontom a törzsembe fúródik - ebben az előszobában egy naptár lógott. El nem tudom mondani, írott és nyomtatott szóra éhezve, milyen végtelen mohósággal faltam ezt a számot, ezt a néhány betűt; július huszonhét. Néztem és néztem a naptárt, le nem tudtam venni róla a szemem. S utána vártam s újból vártam. Az ajtót néztem mereven, mikor nyílik meg végre, s közben azon töprengtem, mit kérdeznek tőlem ezúttal az inkvizitorok. S tudtam, egészen mást kérdeznek majd, mint amire számítok. De a várás és a várakozás kínját ugyanakkor jótéteménynek éreztem. Szórakozás, mert ez a szoba nem az én szobám volt. Nagyobb volt, kétablakos, nem állt benne ágy és mosdótál, s hiányzott az a repedés az ablakdeszkán, melyet oly sokszor láttam már. Más színű volt az ajtó, más szék állt a fal mellett, és a balsarokban üvegszekrény aktákkal, egy ruhafogason három vagy négy katonaköpeny lógott, hóhéraim köpenye. Valami újat, valami mást nézhettem. Éhes szemeim ezért kapaszkodtak bele minden apró részletbe. Szemügyre vettem egyenként minden ráncot. Láttam például, hogy a nedves gallérról esőcsepp függ alá, s bár igen nevetségesen hangzik, hallatlan izgalommal lestem, vajon az esőcsepp a ránc medrében folyik-e le, vagy továbbra is dacol a nehézkedési törvénnyel. Percekig bámultam mozdulatlanul az esőcseppet, mintha az életem függne tőle, s mikor végre lepergett, a gombokat kezdtem számolni a kabátokon.

Nyolc volt az egyik köpenyen, nyolc a másikon, tíz a harmadikon. Aztán újból a hajtókákat hasonlítottam össze.

Leírhatatlan mohósággal tapogatta, simogatta, nézegette tekintetem ezeket a nevetséges, lényegtelen apróságokat.

S hirtelen megakadt a szemem valamin. Észrevettem, hogy az egyik köpeny oldalzsebe kidagad. Közelebb léptem, s úgy láttam, hogy a duzzadás négyzetes formájából helyesen következtek arra a tárgyra, melyet a zseb magában rejt. Könyv van a zsebben. Térdem megremegett. Könyv! Négy hónapja nem volt könyv a kezemben. Részegítőn, kábítóan hatott rám a gondolat; egy könyv, amelyben szavak láncolódnak, sorok, oldalak, lapok követik egymást. Könyv, melyből más, új, elterelő gondolatokat meríthet az ember. Megbűvölten bámultam a hajlásra, melyet a kis könyv dagasztott a zsebben. Szinte perzselte szemem a szövetet, s csaknem lyukat égetett a köpenyen. Végül is nem tudtam már türtőztetni magam. Közelebb sodródtam a könyvhöz. Csupán arra a gondolatra, hogy megérinthetem a posztón keresztül, remegés futott végig egész testemen. Ellenállhatatlanul vonzott a köpeny. Szinte észre se vettem, és egyre közelebb kerültem hozzá. Az örök szerencsére nem tűnt fel különös viselkedésem. Talán természetesnek találta, hogy az ember kétórás egy helyben való állás után a falnak akar támaszkodni egy kicsit. Végül már a köpeny közelébe kerültem. Szándékosan összekulcsoltam a kezem, hogy feltűnés nélkül megérinthessem a kabátot. Megtapogattam az anyagot, és valóban valami szögletes tárgyra tapintottam rá, hajlékony volt és finoman zizegett - könyv volt! Könyv! Hirtelen átvillant agyamon a gondolat: „Lopd el a könyvet! Hátha sikerül, elrejtéd majd celládban, s akkor majd olvasol, olvasol, olvasol. Újból könyvhöz jutottál!” Alig ébredt fel bennem ez a gondolat, s máris, mint valami méreg áradt szét testemben. Zúgott a fülem, vert a szívem, kezem hideg lett, mint a jég, s megtagadta az engedelmességet. De mikor felocsúdtam első kábulatomból, halkan, ravaszul közelebb lopóztam a köpenyhez, hátamon összekulcsolt kézzel, följebb és följebb nyomtam a könyvet a zsebben, s közben szemmel tartottam az őrt is, s aztán... s aztán egy kis nyomás, könnyed, óvatos mozdulat, s hirtelen kezemben fogtam a meglehetősen kis terjedelmű könyvecskét. Most rémültem csak meg saját cselekedetemtől. Azonban már nem változtathattam rajta. De hová tegyem? A kötetet a hátam mögött a nadrágomba csúsztattam, ott ahol az öv megtartja, és onnan lassan előrenyomtam a csípőm felé, hogy járás közben katonásan, a nadrágvarrásra simuló kézzel tarthassam. S most jött az első próba. Egy lépést tettem a fogastól elfelé, még egy lépést, aztán egy harmadikat. Sikerült. Karomat az övemhez szorítottam, s tartani tudtam járás közben a könyvet.

Aztán következett a kihallgatás. Nagyobb szellemi megerőltetésembe került, mint valaha. Mert miközben feleltem, figyelmem nem a vallomásomra összpontosítottam, hanem arra, hogy feltűnés nélkül fogjam a könyvet. Hála Istennek, ezúttal rövid ideig tartott a kihallgatás, s a könyvet épségben mentettem át a szobámba. Nem akarom a részletekkel untatni, mert megesett, hogy a folyosó kellős közepén csúszni kezdett a könyv lefelé a nadrágomban, s köhögési rohamot kellett színlelnem, hogy lehajolhassak, s újból fölnyomjam az övembe. Micsoda perc volt viszont, mikor újból beléptem a poklomba, s végre magamra maradtam, de nem voltam egyedül.

Bizonyára azt hiszi most, hogy mohón nekiestem a könyvnek, s egy szuszra kiolvastam.

Korántsem. Először élvezni akartam a tényt, hogy könyv van nálam. Kéjes örömet okozott, hogy késleltetem a nagy pillanatot, s eközben idegzetemet pezsgető álmokat szöhetnek arról, milyen könyvnek örülnék a legjobban. Sűrűn legyenek a sorok, minden sorban sok-sok betű, sok-sok vékony lapja legyen a könyvnek, hogy minél tovább olvashassam. Azt kívántam, hogy olyan munka legyen, mely szellemileg megerőltet, nem pedig holmi könnyű olvasmány.

Inkább olyasvalami, amit kívülről tanulhat meg az ember, valami költemény, talán - még álomnak is merész volt - Goethe vagy Homérosz. Végül nem is tudtam tovább türtőztetni mohó kíváncsiságomat, végigdőltem az ágyamon, hogy az őr meg ne lephessen, ha kinyitja az ajtót, s remegő kézzel előhúztam övem mögül a kötetet.

Az első pillantás csalódást okozott, sőt keserű haragot váltott ki belőlem. Zsákmányom, melyet ilyen hallatlan kockázatos úton szereztem meg, melytől olyan végtelen sokat vártam, nem volt egyéb, mint egy sakk-könyv; százötven mesterjátszma gyűjteménye. Ha nem lettem volna bezárva, lelakotolva, dühöm első fellobbanásában nyilván kidobom az ablakon. Mit is kezdtem volna ezzel a buta jószággal. Gimnazista koromban megpróbálkoztam sakkkal, mint a többi fiú, ha éppen nem akadt jobb dolgom, de mit kezdjek ilyen teoretikus micsodával. Sakkozni nem lehet partner nélkül, még kevésbé figurák és tábla nélkül. Kedvetlenül lapozgattam benne, hátha találok valami olvasnivalót, bevezetőt vagy előszót. De nem volt benne más, csak egyes mesterjátszmák pusztja, négyszögletes diagrammája, s ezek alatt eleinte érthetetlen jelek: a2-a3, f1-g3. Algebrának éreztem, melyhez nem találtam meg a kulcsot, csak lassanként jöttem rá nyitjára, hogy az abc betűk a függőleges sorokat, a számok pedig 1-8-ig a vízszintes sorokat jelölik, és a bábuk mindenkori állását határozzák meg. Így aztán ezek a geometriai ábrák mégiscsak emberi nyelven szólaltak meg. „Esetleg sikerül valamilyen sakktáblát összeeszkábálnom a cellámban - gondoltam - s akkor majd megpróbálom a partikat lejátszani.” Égi jelnek éreztem, hogy az ágytakaróm véletlenül kockás volt. Megfelelően hajtogatva sikerült végül is hatvannégy kockát kapnom. A könyvet elrejtettem a matrac alá, s kiteptem belőle az első oldalt. Utána kenyérmorzsából, melyet a kenyéradagomból tördeltem le, komikusan tökéletlen sakkfigurákat gyúrtam, királyt, királynőt és így tovább. Végtelen sok fáradság után végül is megkíséreltem felépíteni a kockás ágytakarón a sakk-könyvben talált állásokat. De mikor megpróbáltam lejátszani a partit, sehogy sem sikerült. A kenyérbélfigurák, melyeknek felét megkülönböztethetőség végett porral kentem be, hogy sötétek legyenek, tökéletleneknek bizonyultak. Az első napokban minduntalan belezavarodtam, ötször, tízszer, hússzor is belefogtam ugyanabba a játszmába. De kinek volt annyi szabad és fölös ideje, mint nekem, a Semmi rabszolgájának! Kiben élt ilyen mértéktelen vágy, kiben lakozott ennyi türelem?! Hat nap múltán már tökéletesen le tudtam játszani a partit, további nyolc nap múlva pedig már nem volt szükségem a kenyérbélfigurákra, hogy felelevenítsem az állásokat. És újabb nyolc nap után a kockás ágytakaró sem kellett már. A könyv üres, absztrakt jelei az a1, a2, c7, c3 homlokom mögött automatikusan vizuális, plasztikus helyzetekké alakultak. A metamorfózis tökéletes volt. A sakktáblát minden figurájával egyetemben sikerült agyamba vetítenem, és a pusztja képletek alapján, minden esetben át tudtam tekinteni az egyes állásokat, mint a gyakorlott zenésznek is elég, ha a partitúrába pillant, hogy egyszeribe halljon minden hangot és minden összhangot. További tizennégy nap múlva a könyv valamennyi játszmáját könnyedén, kívülről, vagy amint szaknyelven mondják, vakon játszottam. Csak most kezdtem megérteni, milyen végtelen jótéteményhez jutottam vakmerő lopásom segítségével. Mert valami foglalatosságot találtam - értelmetlen és céltalan foglalatosság volt, megengedem - de mindenesetre betöltötte körülöttem az űrt. Ez a százötven játszma csodálatos fegyvernek bizonyult a tér és idő egyhangúsága ellen.

Hogy kiélvezzem új foglalkozásom minden örömét, ettől fogva rendszeresen beosztottam az időt; két parti reggel, két parti délután, és este még egy gyors összefoglalás.

S ezzel kitöltöttem a napot, mely egyébként úgy nyúlt, mint a zselatin, s még hozzá el sem fáradtam. A sakkjátéknak ugyanis megvan az a csodálatos előnye, hogy az intellektuális energiákat egészen szűk körre korlátozza, s így a legmegerőltetőbb szellemi tevékenység után sem merül ki az agy, sőt inkább felélénkül, felfrissül. Eleinte gépiesen játszottam le a mesterjátszmákat, egyiket a másik után. Lassan kezdtem csak érteni és élvezni a játszmák

művészi szépségét. Megismerkedtem a támadásban és a védekezésben egyaránt kifejezésre jutó apró ravaszságokkal, cselekkel, fogásokkal. Megtanultam az előrelátás, a kombináció és riposzt technikáját, és ráismertem egyéni játékmódoráról az egyes sakk mesterekre, ahogy egy-két sor után ráismer az ember egy vers költőjére. Eleinte időtöltő tevékenység volt a játék számomra, s most komoly élvezetté vált. A nagy stratégiák: Aljechin, Lasket, Bogoljubov, Tartakover kedves pajtásaim voltak; sorban felkerestek magányomban.

Milyen végtelenül változatossá vált egyszeriben az élet a kis cellában. S minthogy órarend szerint, állandó beosztással játszottam, elmém bomló egyensúlya újból helyreállott. Agyam felfrissült, s a szigorú diszciplína hatása alatt új erőre kapott. Hogy világosabban, nagyobb koncentrációval gondolkodtam, az mindenekelőtt a kihallgatásokon bizonyult be. Ravasz cselek, alattomos fogások ellen tanultam meg védekezni önkéntelenül a sakktábla mellett. Ettől az időtől fogva nem követtem el többé hibát a kihallgatásokon. Úgy láttam, mintha a Gestapo-emberek lassanként bizonyos tisztelettel tekintenének rám. Talán azt kérdezték magukban: vajon honnan, milyen titkos forrásból merít ennyi ellenálló erőt ez az ember, mikor a többiek egymás után törnek meg?

Ez a boldog idő, amikor a könyv százötven partiját játszottam nap mint nap rendszeresen, mintegy két-három hónapig tartott. Ekkor váratlanul holtpontra jutottam. Újból ott tántorgott lábaim előtt az úr. Miután minden partit húsz-harmincszor végigjátszottam, elvesztette a játék az újdonság varázsát. Nem volt meglepetés többé, nem izgatott, nem vonzott már. Mi értelme lett volna újból és újból eljátszanom egy partit, melyet már régóta betéve tudtam, lépésről lépésre. Alig tettem meg az első lépést, automatikusan pergett le az egész játszma. Semmi meglepetés, semmi izgalom, semmi probléma.

Hogy ismét lekössem a figyelmemet, s megint hozzájussak a hovatovább nélkülözhetetlen szellemi tornához, egy új sakk-könyvre lett volna szükségem, új játszmákkal. De minthogy ez teljesen lehetetlen volt, nem maradt más kiút ebből a különös útvesztőből: a régi partik helyett újakat kellett kitalálnom. Meg kellett kísérelnem magammal, vagy még helyesebben önmagam ellen játszani.

Nem tudom, mennyire foglalkozott a királyi játék intellektuális problémáival. Annyi azonban bárki számára nyilvánvaló lehet, hogy a sakk játék lévén, melyben a véletlennek semmi szerepe sincs, önnönmaga ellen senki sem sakkozhat; ez teljes képtelenség, önellentmondás. A sakk érdekessége éppen abban rejlik, hogy két különböző agyban különbözőképpen alakul ki a játszma menete, s hogy ebben a helyzetben, a fekete nem ismerheti előre a fehér szándékait, de kikövetkeztetheti és keresztezheti. A fehér viszont a fekete titkos terveinek megvalósítását akarja megelőzni, ellensúlyozni. Ha mármost a fekete és fehér egyazon személy, ebből az a képtelen helyzet áll elő, hogy ugyanaz az agy egy időben tud és nem tud valamit. Amikor a fehéret képviseli, tökéletesen elfelejti, amit egy perccel ezelőtt mint fekete tervezett. Az ilyen kettős gondolkodás tulajdonképpen az öntudat teljes hasadását tételezi fel, az agyműködés mechanikus szabályozhatóságát, tetszőleges ki- és bekapcsolódását.

Egyedül sakkozni éppen olyan paradoxon, mintha valaki saját árnyékát akarná átugrani.

Hát, hogy rövidre fogjam a dolgot, ezzel a képtelenséggel próbálkoztam kétségbeesésemben hónapokig. Nem maradt más választásom: agyam különben felmondta volna a szolgálatot, megőrültem volna. Meg kellett kísérelnem kétségbeesett helyzetemben, hogy egy fehér és egy fekete énre hasítsam öntudatomat, ha nem akartam összeroppanni a szörnyű csönd súlya alatt.

Dr. B. hátradőlt a nyugágyban, és egy percre lehunyta szemét, mintha erővel vissza akarná fojtani a gyötrő emléket. Szájaszéle ismét meg-megrándult. Azután újból felült.

- Azt hiszem, eddig a pontig elég érthetően magyaráztam el mindent. De nem ígérhetem, hogy a továbbiakban is ilyen világosan folytatom majd történetemet. Új foglalatosságom ugyanis lekötötte minden figyelmemet, önmagammal már nem törődhettem.

Az imént már említettem, milyen képtelenség szerintem egyedül sakkozni. De még talán ennek ellenére is lett volna némi értelme, ha legalább valóságos sakktáblával játszom, mert a tábla anyagszerűsége révén, valahogy csak sikerült volna némi távolságot, talán területenkívüliséget teremtenem. Igazi sakktáblával, igazi figurákkal az ember betartja a gondolkozási időt, átül az egyik oldalról a másikra, s így egyszer a fekete, másszor a fehér szemszögéből nézi a helyzetet. De minthogy kénytelen voltam magányos harcomat ráadásul egy elképzelt síkra vetíteni, meg kellett rögzítenem tudatomban a hatvannégy kockán kialakult mindenkori helyzetet. S ezenkívül nemcsak a jelenlegi állást, hanem partnerem első valószínű lépéseit is ki kellett előre kombinálnom és számon tartanom. S így - tudom, hogy ez képtelenül hangzik - minden alkalommal kétszeresen, háromszorosan, sőt hatszorosan, nyolcszorosan, tizenkétszeresen kellett fehér és fekete énemnek a szükséges négy-öt lépést előre elképzelnie. Kénytelen voltam - bocsásson meg, hogy ilyen képtelenségekkel fárasztom - a képzelet absztrakt mezején négy-öt lépést előre kiszámítani, ha fehér voltam, s ugyancsak négy-öt lépést, ha fekete voltam. Tehát a játszma folyamán adódó helyzeteket mintegy két aggyal kellett végiggondolnom, a fehér aggyal és a fekete aggyal. De még csak nem is ez a hasadás volt a legveszélyesebb önfárasztás kísérleteim során, hanem inkább az, hogy miközben magam agyaltam ki a játszmákat, kicsúszott alólam a talaj, és süllyedni kezdtem feneketlen mélységek felé. A mesterjátszmák megismétlése az előző hetekben csupán reprodukáló tevékenységet követelt, ismert anyag rekonstruálását. És így semmivel se volt megerőltetőbb, mintha verseket tanultam volna kívülről vagy a törvénycikkeket. Véges tevékenység volt, s ezért kitűnő elmecsiszolás. A két reggeli, két délutáni játszma bizonyos napi penzumot jelentett, és minden különösebb izgalom nélkül végeztem el. Más értelmes tevékenységet pótoltt számomra, s ahányszor tévedtem vagy megakadtam, s nem tudtam folytatni egy játszmát, csak a könyvhöz kellett nyúlnom. Csupán azért volt zaklatott idegeim számára olyan áldásos, olyan megnyugtató ez a tevékenység, mert idegen partik lejátszása közben én kimaradtam a játékból. Teljesen közömbös volt, hogy a fehér nyer-e vagy a fekete. Hiszen Aljechin és Bogoljubov küzdöttek a bajnokságért, s énem, lelkem és szellemem csupán mint néző, mint szakember élvezte a játszma bonyodalmait és szépségeit. De persze, mikor önmagam kezdtem játszani, kihívás volt ez mind a két énem számára, a fekete is, a fehér is versengeni kezdett, és szüntelenül győzelemre szomjaztak becsvágyukban. Ha a fekete voltam, lázasán vártam, hogy a fehér hová lép. Mindegyik énem diadalmasan kacagott fel, ha a másik rosszul lépett, és mind a kettőt elkéséřítette saját balsikere.

Mindez értelmetlennek tűnik első hallásra. S ilyen mesterséges schizofrénia, ilyen veszedelmes izgalommal járó tudathasadás normális embernél, normális állapotban valóban elképzelhetetlen lett volna. De ne feledje el, hogy engem erőszakkal ragadtak ki a realitásból. Ártatlanul lelakatolt fogoly voltam, a magány minden kínjával gyötörték a legrafínáltabb módon. A lelkemben halmozódó düh már régóta levezetésre várt, s minthogy semmim sem maradt ezen az értelmetlen önmagam ellen való játékon kívül, ebbe fojtottam minden dühömet, minden bosszúvágyamat. Egy belső harc igazságot követelt, és csupán a bennem lakozó másik énem ellen küzdhettem. Ezért ejtett olyan hallatlan, szinte mániákus izgalomba a játék. Eleinte még nyugodtan, megfontoltan gondolkoztam. Két parti között szünetet tartottam, pihentem, de földúlt idegeim nem sokáig hagytak nyugodnom. Alig tett egy lépést fehér énem, s máris feltartóztatathatatlantul tört előre a fekete. Alig fejeztem be az egyik partit, máris kihívtam magam egy másodikra. Hiszen minden alkalommal az egyik vereséget szenvedett és revánsot kért. Sohase tudnám még csak megközelítőleg sem elmondani, hány partit játszottam

tébolyult tehetetlenségemben ezekben az utolsó hónapokban. Talán ezret, talán még többet. Örület volt, sehogy sem tudtam leküzdeni. Reggeltől késő éjjelig nem gondoltam másra, csak futóra, bástyára, parasztra, királyra, a-ra, b-re, c-re, mattrá, rochírozásra. Minden érzésemmel, gondolatommal együtt a kockás négyszögbe sodort a láz, s a játékból szenvedély lett, a szenvedélyből kényszer, rögeszme, frenetikus düh, mely nemcsak az ébrenlét idején kerített hatalmába, hanem behatolt az álom birodalmába is. Csak sakkban tudtam gondolkozni, sakk-lépéseken, sakk-problémákon keresztül. Néha veritékes homlokkal ébredtem fel, és észrevettem, hogy álmomban öntudatlanul tovább játszottam. Ha emberekről álmodtam, azok is úgy közeledtek, mint a futó, a bástya, vagy pedig lóugrásokban.

Sőt a kihallgatásokon se lebegett már előttem egész világosan felelősségem tudata. Azt hiszem, az utolsó kihallgatásokon elég homályosan fejeztem ki magam; a kihallgatást vezető Gestapo-emberek ugyanis többször döbenten összenéztek. Mert mialatt kérdeztek és tanácskoztak, átkozott mohóságomban csak arra vártam, hogy visszavezessenek cellámba, hogy tovább folytathassam játékomat, az én örült játékomat, hogy újabb partit kezdjek, s aztán még egyet és még egyet. Idegesített minden megszakítás. Lázás nyugtalanságomban alig tudtam elviselni azt a negyedórát, amíg az őr kitakarította cellámat, azt a fél percet, amikor az ebédemet hozta. Sokszor este is érintetlenül állt az ételes edény. A játék hevében még az evésről is megfeledkeztem. Csupán szörnyű szomjúságot éreztem. Az állandó gondolkodás, állandó játék láza lehetett ez már. Két hajtasra kiittam az üveget. Mindig újból és újból vízárt könyörögtem, de egy percre rá már megint az ínyemhez tapadt a nyelvem.

Végül olyan fokra hágott már az izgalmam játék közben - márpedig reggeltől éjjelig egyebet sem tettem - hogy nem bírtam egy percig ülve maradni. Szüntelenül föl-le jártam, mialatt a játszmán gondolkoztam. Föl-le, föl-le, egyre gyorsabban. Föl-le, föl-le, egyre lázasabban, minél közelebb értem a játék végéhez. Nyerni akartam, győzni. A nyerési vágy lassanként dühvé fajult bennem. Győzni akartam, le akartam magam győzni. Reszkettem a türelmetlenségtől, mert az egyik sakkozó énem mindig túlságosan lassan játszott a másik számára. Az egyik szidta, ostromozta a másikat. Bármilyen nevetségesnek tartja, újból és újból rákiáltottam önmagamra: gyorsabban, gyorsabban! rajta, rajta! - ahányszor csak az egyik én túl sokáig gondolkozott. Ma már világosan látom, mennyire egzaltált, patológikus idegállapotban éltem akkor. Ha néven kellene nevezni betegségemet, az orvostanban eddigelé ismeretlen szót találok csak rá: sakkmérgezésem volt!

Végül a téboly, ez a monománia nem szellememet emésztette, de megtámadta testemet is. Egyre fogytam, nyugtalanul aludtam, különös megerőltetésembe került reggel, hogy szememet kinyissam. Szemhéjam súlyos volt, mint az ólom. Néha olyan gyenge voltam, hogy remegett a kezem, miközben a poharat számhoz emeltem. De alig kezdődött el a játék, vad erő szállott meg. Fel-le rohantam, ökölbe szorított kézzel, s vörös ködön keresztül érkezett el hozzám a hangom, amint rekedten, dühödten sakkot vagy mattot kiáltottam önmagamnak.

Hogy hogyan érkeztem el félelmetes, leírhatatlan állapotomban a krízis pillanatához, nem tudom elmondani. Csak annyit tudok, hogy egyszer reggel nem úgy ébredtem fel, mint egyébkor. Testem mintha levált volna énemről, lazán, lágyan, békésen pihent, hónapok óta nem tapasztalt sűrű, jóleső fáradtság nehezedett szempilláimra. Olyan meleg, jóleső érzés töltött el, hogy először fel sem akartam nyitni a szemem. Percekig feküdtem így, és kábult érzékeim kéjesen élvezték ezt a súlyos, tompa, langyos nyugalmat. Egyszerre csak, mintha hangokat hallottam volna a hátam mögött, eleven, emberi hangokat, szavakat. El sem tudja képzelni elragadtatásomat, hiszen hónapok, sőt majdnem egy év óta, csak bíráim kemény, éles, gonosz szavait hallhattam. „Álmodsz! - mondtam magamnak. - Álmodsz, nehogy kinyisd a szemed! Hadd tartson még az álom, mert ha felébredsz, újból az átkozott cellát látod magad

körül. Az asztalt, a mosdót, a széket, a tapétát, ugyanazt a mintát. Álmodsz! Álmodjál tovább!”

De a kíváncsiságom felülkerekedett. Lassan, óvatosan kinyitottam a szemem, és csodák csodája, más szobában voltam. Igazi szoba volt, szélesebb, tágasabb, mint a hotel-cellám. A rács talan ablakon szabadon ömlött be a fény. Fát láttam. Zöld fát. Hajlongtak ágai a szélben. Nem a tűzfalra nyílt az ablak. Ragyogtak a fehér falak, s magasan a fejem felett húzódott a mennyezet. Más ágyban feküdtem, idegen ágyban. Nem volt álom. Hátam mögött emberi hangok sutogtak halkan. Meglepetésemben valószínűleg önkéntelenül heves mozdulatot tettem, mert máris lépések közeledtek felém. Egy nő lépett csendben hozzám. Fehér főkötő takarta a fejét. Ápolónő volt, kedvesnővér. Kéjes borzongás futott át testemen: egy év óta nem láttam női arcot. Boldogan bámultam a csodálatos jelenségre. Vad, szenvedélyes pillantást vethettem rá, mert szelíden leintett.

„Csak nyugalom, nyugalom. Feküdjön szépen.”

De én csak a hangjára figyeltem. Ember volt, aki most megszólalt. Hát élnek még olyan emberek a földön, akik nem faggatnak, nem kínoznak? S még hozzá - hihetek a fülemnek? - meleg, lágy, csaknem gyengéd női hang volt. Szemem mohón tapadt az arcára, hiszen ez alatt a pokoli év alatt megfedkeztem arról, hogy emberek jóságos hangon is beszélhetnek. Mosolygott rám. Igen, mosolygott. Még voltak emberek, akik jóságosan mosolyogtak. Aztán ujját ajkai elé téve csendet intett, és halkan tovább ment.

De én nem tudtam szót fogadni. Még nem laktam jól a látvánnyal. Fel akartam ülni az ágyban, hogy a csodálatos emberi lény után pillantsak, aki jóságos volt. De ahogy fel próbáltam könyökölni ágyam szélére, nem sikerült. Ahol egyébként a jobb kezem volt, csukló és az ujjak, valami idegen tárgyat éreztem, vastag fehér halmazt. Valami kötésféle lehetett. Értetlenül csodáltam ezt a fehér, vastag, idegen tárgyat a kezemen, és lassan kezdtem ráeszmélni, hol vagyok. Megpróbáltam rájönni, mi történt velem. Úgy látszik, megsebeztek, vagy megsebesültem. Kórházban vagyok.

Délben jött az orvos. Barátságos, idősebb úr. Ismerte családomat, s olyan tisztelettel ejtette ki nagybátyám, a császár kezelőorvosának nevét, hogy mindjárt úgy éreztem, ez az ember a javamat akarja. Később különféle kérdéseket intézett hozzám. Mindenekelőtt azt kérdezte - és ez meglepett - hogy matematikus vagyok-e vagy kémikus. Megmondtam, hogy egyik sem.

„Különös - mormolta. - Lázálmában szüntelenül furcsa képleteket kiáltott: c3, meg c4. Egyikünk sem értette.”

Meg akartam tudni, mi történt velem. Különös mosoly jelent meg az ajkán.

„Ó, nem veszedelmes. Egy kis akut idegzavar - s miután óvatosan körültekintett, halkan hozzáfűzte: - Hiszen nagyon is érthető. Március tizenharmadika óta, ugyebár?”

Bólintottam.

„Nem csoda e mellett a módszer mellett. Nem ön az első. No de, ne féljen, nem lesz semmi baj.”

Megnyugtató hangján, jóindulatú tekintetén éreztem, hogy jó helyen vagyok.

Két nap múlva a derék doktor meglehetősen nyíltan elmondta, hogy mi történt. Az ő meg hallotta, hogy hangosan kiáltozom a cellámban. Eleinte azt hitte, hogy valaki behatolt hozzám, és azzal verekszem. De alig jelent meg az ajtómban, rávettem magam, s ilyesmit kiáltottam vadul: „Lépj már, te gyáva, lépj már, te gazember!” Torkon akartam ragadni, s oly vadul estem neki, hogy segítségért kiáltott. Mikor roham közben orvoshoz akartak cipelni,

kitéptem magam a kezeik közül, a folyosóablakhoz rohantam, kivettem az üveget, s akkor sebeztem fel a kezem. Még láthatja a mély sebeket. Az első éjszakákon valami agylázfélém volt, de most már nincs semmi baj. „Erről természetesen inkább nem teszek jelentést az uraknak, mert még előbb-utóbb visszaviszik. Bízzék bennem, megteszek minden tőlem telhetőt.”

Hogy mit jelentett rólam ez a jóindulatú orvos kínzóimnak, nem tudom. Tény, hogy sikerült elérnie, amit akart. Szabadon bocsátottak. Lehet, hogy beszámíthatatlannak nyilvánított, de az sem lehetetlen, hogy már érdektelenné váltam a Gestapo számára. Hitler ugyanis időközben elfoglalta Csehországot, s az osztrák kérdés ezzel lekerült a napirendről. Csupán arra kellett köteleznem magam, hogy hazámat tizennégy napon belül elhagyom. Ezt a tizennégy napot teljesen kitöltötték az utazással kapcsolatos formalitások - katonai iratok, rendőrség, adóív, útlevél, vízum, tisztiorvosi bizonyítvány - mindaz, amire egy volt világpolgárnak elutazás előtt manapság szüksége van, s így nem volt időm a történetek felett töprengeni.

Úgy látszik, hogy titokzatos erők működnek agyunkban, melyek mindazt, mi lelkünk számára kínos és veszedelmes, egyszerűen kikapcsolják. Ahányszor ugyanis fel akartam idézni a cellámban eltöltött hónapokat, agyam kihagyott. Csak hetek múltán, s tulajdonképpen csak most, a hajón volt annyi bátorságom, hogy végiggondoljam, mi történt velem.

S most talán megérti, miért viselkedtem olyan illetlenül, s valószínűleg érthetetlenül barátaival szemben. Egészen véletlenül kerültem a dohányzóba, mikor megpillantottam barátait a sakkasztal mellett. Az ámulattól és rémülettől szinte földbe gyökerezett a lábam. Egészen megfeledkeztem arról, hogy sakkasztalnál, valóságos figurákkal is lehet sakkozni, s hogy a játéknál két különböző ember ül szemben egymással. Percekig tartott, míg rájöttem, hogy ami ott a sarokban folyt, az a játék volt, amit tehetetlenségemben hónapokon át egyedül játszottam. Hiszen azok a betűk és számok, melyekkel szörnyű lelkitornáim idején sakkoztam, csupán a valódi figurákat pótolták és jelképezték. Úgy csodálkoztam azon, hogy ez a figura-tologatás azonos az én testetlen fantázia-játékkal, mint ahogyan az a csillagász csodálkozhat, aki bonyolult módszerekkel kiszámítja papíron egy új bolygó pályáját, és aztán valóban megpillantja az égen fehér, ragyogó, valóságos csillag alakjában. Bűvölten meredtem a sakktáblára. Saját diagrammámat láttam. A ló, bástya, király, királynő fából faragott valóságos bábok voltak. Hogy áttekinthessem a parti állását, mintegy vissza kellett előbb vetítenem absztrakt betűvilágomból a valóságos deszkára. Erőt vett rajtam a kíváncsiság. Végig akartam nézni, hogyan folyik ilyen valódi játszma két partner között.

S ekkor történt, hogy megfeledkezve az udvariasság legelemibb szabályairól, beleavatkoztam az önök partijába, de barátja téves lépése szíven ütött. Teljesen ösztönös cselekedet volt, amikor visszatartottam, egy impulzív mozdulat, mint mikor az ember gondolkodás nélkül megragadja a korláton áthajoló gyereket. Csak később vettem észre, hogy tolakodásommal milyen súlyos illetlenséget követtem el.

Biztosítottam dr. B.-t, mennyire örültünk mindnyájan, hogy a szerencsés véletlen folytán megismerkedtünk vele, s hogy mindezek után, amit elmondott, számomra kétszeresen vonzó lesz a holnapi játszma. Dr. B. idegesen intett:

- Kérem, komolyan mondom, ne várjanak tőlem túl sokat, csak próba a számomra... Meg szeretném kísérelni, vajon... vajon... valóban képes vagyok-e egy valódi sakkipartit játszani, valódi sakktáblán, valóságos figurákkal s egy élő partnerrel... mert egyre jobban kételkedem benne, hogy az a száz vagy talán ezer parti, melyet annak idején játszottam, igazi sakkiparti volt-e s nem csupán valamilyen álom-sakk. Lázálom-sakk vagy lázálom-játék, melyben, mint az álomban szokásos, átugortam a közbenső fokokat. Remélem, nem gondolja, hogy azt

hiszem magamról, hogy meg tudok mérkőzni egy sakkmesterrel, s még hozzá a világ első sakkmesterével. Csak az érdekel s az izgat, az a mondhatnám utólagos kíváncsiság, vajon sakkjáték volt-e, amit annak idején cellámban játszottam vagy örület. Vajon még a szakadék előtt állottam akkoriban, vagy átléptem már felette? Csak ezt szeretném tudni.

Ebben a percben megszólalt a hajón a gong, s vacsorára hívta az utasokat. Csaknem két órán át beszélgettünk tehát a fedélzeten. Dr. B. sokkalta részletesebben mondott el mindent, mint én most. Megköszöntem a bizalmát és elbúcsúztam. De alig tettem néhány lépést, mikor utánam jött, és szemmeláthatólag izgatottan és kicsit dadogva a következőket mondta még:

- Csak még egyet! Kérem, mondja meg már jó előre az uraknak, nehogy utólag udvariatlan színben tűnjek fel, csak egyetlen partit játszom... ezzel le szeretném zárni a számlát. Végezni akarok, nem pedig újból rákezdeni... Nem szeretném, ha még egyszer megszállna az a játékdüh, melyre még emlékezni is szörnyű volt... Egyébként... egyébként az orvos is óvott... kifejezetten óvott. A mániákus könnyen visszaesik, sohasem gyógyul meg tökéletesen. S ha valakinek sakkmérgezése volt, még ha ki is gyógyult belőle, kerülje el messze a sakkasztalt. Szóval, azt hiszem, értjük egymást. Csak egy próbaparti és kész!

Másnap, pontosan a megbeszélte órában találkoztunk a dohányzóban, a „királyi játék” két újabb rajongójával bővült. Eljött a hajó két tisztje is, kimenőt kértek, hogy a mérkőzést végignézhessék. Czentovic se váratott magára most, mint az első alkalommal.

S a színválasztás után megkezdődött a *homo obscurissimus* és a híres világ bajnok játszmája. Sajnálom, hogy ilyen avatatlan nézők előtt folyt le, mint amilyenek mi voltunk, és így éppúgy elveszett a sakktudomány számára, mint Beethoven zongora improvizációi a zene számára. Megkíséreltük ugyan a következő délutánokon együttes erővel rekonstruálni a partit, de hasztalanul. Valószínűleg mindannyian a játékosoknak szenteltük minden figyelmünket, nem pedig a játék menetének. A két játékos ellentétes egyénisége egyre jobban kiütközött a játék folyamán. Czentovic, a hivatásos játékos, az egész parti alatt mozdulatlanul ült, mint a cövek, szemét mereven a sakktáblára függesztette. A gondolkodás szinte fizikai megerőltetést jelentett számára, s szüksége volt minden érzékének, izmának és idegének összpontosítására. Dr. B. ezzel szemben elfogódottság nélkül, könnyedén, lazán játszott, mint az igazi dilettáns, a szó legszebb értelmében, akinek a játék csak játék, akit csupán a *diletto* érdekel. Egy percig se merevedett meg, s a beálló szünetekben magyarázatott, beszélgetett, könnyed mozdulattal cigarettára gyújtott, s csak egy percre tekintett a táblára húzás előtt. Mindig úgy történt, mintha már előre ismerte volna ellenfele lépését.

A szokásos nyitó lépéseken gyorsan túl voltunk, mintha csak a hetedik, nyolcadik lépés után alakult volna ki valami rendszer, valami tervszerűség. Czentovic egyre hosszabb gondolkodási időt vett igénybe, s éreztük, hogy megkezdődött a harc az elsőségért. De az igazat megvallva, a parti további alakulása, mint minden igazi bajnok-játék, bizonyos csalódást okozott nekünk, laikusoknak. Mert minél bonyolultabb ornamentikává fonódtak egybe a bábuk, annál kevésbé tudtuk áttekinteni a helyzetet. Nem láttuk, mit akar az egyik, mit a másik fél, s hogy kettőjük közül vajon melyik van előnyben. Azt láttuk csupán, hogy egyik-másik figura, mint valami fogantyú elfordul, elmozdul a helyéről, hogy felrobbantsa az ellenség arcvonalát. Nem ismertük fel azonban soha a felek stratégiai célját. Az ilyen kiváló játékosok ugyanis mindig több lépéssel előre kombinálnak. No meg egyre jobban el is fáradtunk, főképpen Czentovic hosszú töprengései következtében, ami még barátunkra is szemmeláthatóan idegesítően hatott. Ijedten vettem észre, hogy minél tovább húzódott a parti, annál nyugtalanabban csúszkál a széken ide-oda idegességében, s egyik cigarettáról a másikra gyújt. Időnként ceruzát kért, hogy feljegyezzen valamit. Aztán ásványvizet rendelt, s egyik poharat a másik után hajtotta fel. Világos volt, hogy százszorta gyorsabban kombinál, mint a világ bajnok.

Mikor végtelenül hosszú tétovázás után Czentovic súlyos kezével odábbtolta az egyik fabábut, barátunk csak mosolygott, mint aki ezt már régen várta, s azonnal riposztózott. Sebesen dolgozó agya minden bizonnyal jó előre kiszámította a partner minden lehetséges lépését. Minél lassabban határozta el magát Czentovic, dr. B. annál türelmetlenebb lett. Haragos, csaknem gyűlölködő vonás jelent meg összeszorított ajka körül. De Czentovic nem hagyta sürgetni magát. Némán meredt a táblára, s minél kevesebb bábu maradt a mezőn, annál tovább gondolkozott. A negyvenkettedik lépésnél, pontosan másfél óra után, mind fáradtan, szinte fásultan ültünk az asztalnál. Az egyik hajótiszt már elment, a másik könyvet vett elő, és csak minden új lépés után pillantott fel egy percre. De ekkor Czentovic egyik lépésénél valami meglepő történt. Ahogy dr. B. észrevette, hogy Czentovic a lóhoz nyúl, összehúzta magát, mint az ugrásra kész macska, egész testében remegni kezdett, s hogy Czentovic a lóval megtette a lépést, gyorsan előretolta a királynőt, s diadalmas hangon felkiáltott:

- Így ni! Készen vagyunk! - Hátradőlt a székében, keresztbefonta karját, s kihívóan nézett Czentovicra. Szinte perzselt a tekintete.

Mindannyian önkéntelenül a sakktábla fölé hajoltunk, hogy közelebbről lássuk a diadalmas hangon bejelentett lépést. Első pillantásra nem láttuk, mennyiben veszélyezteti ez Czentovic helyzetét. Barátunk kijelentése tehát későbbi fejleményekre vonatkozhatik, melyet mi, dilettánsok nem tudtunk előre kiszámítani. Czentovic volt közülünk az egyetlen, akire a kihívás semmi hatást nem gyakorolt. Éppen olyan megrendíthetetlen nyugalommal ült a helyén, mintha nem is hallotta volna a sértő „készen vagyunk” felkiáltást. S nem történt semmi. Mindannyian önkéntelenül visszafojtottuk lélegzetünket. Az óra ketyegése hallatszott csupán, melyet a gondolkozási idő ellenőrzésére tettünk az asztalra. Eltelt három perc, hét perc, nyolc perc. Czentovic meg se mozdult, de nekem úgy rémlett, mintha vastag orrcimpái kitágultak volna a belső erőfeszítéstől. Barátunk éppen olyan nehezen viselte el ezt a hosszas, néma várakozást, mint mi magunk. Heves, hirtelen mozdulattal felugrott, s fel-alá járt a dohányzóban. Először lassan, aztán egyre gyorsabban. Mindannyian kissé csodálkozva tekintettünk rá, de senki se nézte oly ijedten, mint én.

Feltűnt nekem, hogy az izgatott járás-kelés közben, mindig pontosan ugyanazt a távot teszi meg; mintha láthatatlan fal kényszerítené fordulásra az üres szoba közepén, és borzongva döbbsen rá, hogy a régi cellájának hosszát méri fel öntudatlanul; fogságának idején így járt minden bizonnyal fel és le, mint az állat a ketrecben. Ilyen görcsösen tartotta a kezét, ilyen mélyen húzta válla közé a fejét, így, csak így száguldhathott fel-le, fel-le ezerszer; merev és mégis lázas tekintetében az örület vöröslő fényével. De józan eszét a téboly még nem támadta meg, mert időről időre az asztal felé fordult, hogy lépett-e már Czentovic időközben. Eltelt kilenc perc, eltelt tíz perc, s akkor az történt, amit senki sem várt volna közülünk. Czentovic lassan felemelte súlyos kezét, amely addig mozdulatlanul hevert az asztalon. Feszülten figyeltünk mindnyájan, mire határozza el magát, de Czentovic nem lépett. Lassú, határozott mozdulattal leseperte a figurákat a tábláról. Csak a következő percben értettük meg: Czentovic feladta a partit, kapitulált, hogy ne verjék meg a szemünk láttára. Megtörtént tehát, ami olyan valószínűtlen volt: a világbajnok, megannyi bajnokság győztese, takarodót fűjt egy ismeretlen férfi előtt, aki húsz vagy huszonöt éve nem látott sakktáblát. Barátunk, a névtelen, az ismeretlen, nyílt csatában győzte le a földkerekség legkiválóbb sakkmesterét.

Egymás után álltunk fel izgalmunkban, anélkül, hogy észrevettük volna. Mindnyájan úgy éreztük, hogy most mondani, tenni kéne valamit, hogy kaput nyissunk boldog rettenetünknek. Csak egy ember maradt továbbra is mozdulatlanul a székén, Czentovic. Kimért szünet után felemelte fejét, és barátunkra függesztette kövült tekintetét.

- Óhajt még egy partit?

- Természetesen - felelte dr. B. különös, lelkes hangon, mely sértőn ütötte meg fülemet, és még mielőtt figyelmeztethettem volna eredeti elhatározására, mely szerint egy partit akar csak játszani, azonnal leült, lázas mozdulatokkal állította fel a figurákat, s olyan sebesen kapkodta össze őket, hogy egy paraszt kétszer is kicsúszott az ujjai közül s a földre esett. Növekvő izgatottsága láttán rettegéssé nőtt bennem, ami eleinte csak kínos érzés volt. Lázias izgalom szállta meg ezt a csendes, nyugodt embert, egyre sűrűbben rángatózott a szájaszéle, és teste úgy remegett, mintha kirázta volna a hideg.

- Ne, az Istenért - súgtam - csak most ne, legyen elég, túlságosan megerőlteti a játék!

- Megerőltet! Ha! - nevetett ördögi kacajjal. - Tizenhét partit játszhattam volna végig e helyett a pizsmogás helyett! Csak az erőltet meg legfeljebb, hogy el ne aludjak, amikor ilyen tempóban kell játszanom! No, kezdje már, kérem, végre!

Az utóbbi szavakat heves, csaknem goromba hangon mondta Czentovicnak. Czentovic nyugodt, kimért pillantást vetett rá, de merev tekintete ökölbe szorított kézre emlékeztetett. Új helyzet alakult a két játékos között. Szenvedélyes gyűlölet szította mindkettőjüket. Nem a két játékos mérte össze tudását, két ellenség állott, nézett farkasszemet. Egymás vesztére esküdtek.

Czentovic hosszú ideig gondolkodott, mielőtt megtette első lépését, és én világosan éreztem, hogy szántszándékkal habozott ilyen sokáig. A gyakorlott stratégia időközben rájött, hogy éppen lassúságával fáraszthatja, izgathatja ellenfelét. Négy percig tartott, míg a legegyszerűbb, leggyakoribb lépéssel megnyitotta a játszmát, míg a király előtt álló paraszttal két mezőt előrelépett. Barátunk azonnal szembe lépett saját parasztjával. De most Czentovic újból elviselhetetlenül hosszú szünetet iktatott közbe. Mintha heves villámlás után dobogó szívvel várná az ember a dörgést, s a dörgés késik. Czentovic nem mozdult, némán, hosszan, s amint egyre bizonyosabban éreztem, gonoszul hosszan gondolkodott. De ezalatt legalább alkalmam nyílt, hogy dr. B.-t figyeljem. Éppen a harmadik pohár vizet hajtotta fel. Hirtelen eszembe jutott, mit mesélt börtönbeli, kínzó, lázas szomjúságáról. Egyre világosabban kifejezésre jutott egzaltált izgalma. Homlokát előntötte a veríték, és kezefején jobban látszott a seb, vörösebb volt a szokottnál. De még uralkodott magán, csak amikor a negyedik lépés után Czentovic újból végtelenül sokáig töprengett, kifogyott a türelméből és hirtelen rárivallt:

- De lépjen már végre, kérem.

Czentovic hűvösen pillantott rá:

- Tudtommal tíz perc gondolkodási időben állapodtunk meg. Elvből nem játszom rövidebb gondolkodási idővel.

Dr. B. ajkába harapott. Láttam, hogy egyre nyugtalanabbul, egyre gyorsabban topog az asztal alatt, s én egyre idegesebb lettem attól a nyomasztó előérzettől, hogy valami tébolyult játék készül. A nyolcadik lépés után valóban kétszer is félbeszakadt a játék. Dr. B. egyre nehezebben türtőztette magát, s végül nem tudta izgalmát tovább magába fojtani. Izgett-mozgott a széken, és ujjáival dobolt az asztalon. Czentovic újból felemelte nehéz parasztféjét.

- Szabadna kérnem, hogy ne doboljon! Zavar, nem tudok így játszani!

- Háá! - kacagott fel dr. B. - azt látom!

Czentovic homloka elborult.

- Mit akar ezzel mondani? - kérdezte éles, gonosz hangon.

Dr. B. újból felnevetett:

- Semmit, csak úgy látom, kissé ideges.

Czentovic hallgatott s újból lehajtotta a fejét.

Csak hét perc múlva tette meg a következő lépést. Halálosan lassan folyt tovább a játék. Czentovic lassanként kővé dermedt. Végül a maximális gondolkodási időt vette igénybe, mielőtt egy lépésre határozta volna el magát. Barátom viselkedése lépésről lépésre különösebb lett. Úgy látszott, hogy a játszma már nem érdekli, s gondolatban már egészen mással foglalkozik. Nem szaladgált többé fel-alá a szobában, mozdulatlanul ült a helyén, s meredt, üres pillantással bámult maga elé. Érthetetlen szavakat mormolt. Talán végtelen számításokba bocsátkozott, vagy - s ez volt a titkos gyanúm - más partikat gondolt ki magának, mert mikor Czentovic lépett egyet, szinte fel kellett előbb rázni merengéséből. Percekig tartott, míg beleélte magát a játékba. Egyre jobban megerősödött bennem a feltevés, hogy Czentovicról és rólunk már rég megfeledkezett csendes tébolyában, mely hirtelen elemi erővel támadt fel benne. S a tizenkilencedik lépés után valóban kitört rajta a krízis. Alig lépett Czentovic, dr. B. úgyszólván anélkül, hogy a sakktáblára pillantott volna, három lépéssel előretolta a futóját, s olyan hangon kiáltott fel, hogy mindannyian összeresztünk:

- Sakk! Sakk!

Mindannyian a táblára pillantottunk, valamennyien érdekes húzást vártunk. De egy perc múlva olyasmi történt, amit egyikünk se várt volna. Czentovic lassan, egészen lassan felemelte fejét, és ami még eddig egyszer sem történt meg, ránk pillantott, körbejártatta tekintetét, s szemmel láthatóan hallatlanul élvezett valamit, szája elégedett, leplezetlenül gúnyos mosolyra húzódott. Miután alaposan kiélvezte előttünk egyelőre érthetetlen diadalát, tettetett udvariassággal fordult hozzánk:

- Sajnálom, de én nem látok sakkot! Kérem, lát az urak közül valaki sakkot?

A sakktáblára pillantottunk, s utána dr. B.-re néztünk nyugtalanul. A gyerek is láthatta, Czentovic királyát tökéletesen fedezte egy paraszt a futóval szemben. Sakkról tehát valójában szó sem lehetett. Nyugtalanság vett erőt rajtunk. Barátunk idegességében egy mezővel odábbtolta volna az egyik figurát, mint ahogy szándékában volt? A hirtelen támadt csendre dr. B. is felkapta a fejét, a táblára pillantott, utána izgatottan dadogva magyarázni kezdett:

- De hiszen a királynak f7-en kellene állnia, egészen hibás helyen áll, egészen hibásan. Rosszul lépett. Minden rosszul áll a táblán... A parasztnak a g5-ön kellene állnia, nem a g4-en... Hiszen ez nem is ugyanaz a parti... hiszen...

Hirtelen megtorpant. Hevesen karon ragadtam, keményen megszorítottam, hogy a téboly lázán keresztül is meg kellett éreznie. Megfordult, és úgy nézett rám, mint valami holdkóros.

- Mi az... mit mond?

Csak annyit mondtam *remember*², és ujjammal megérintettem a sebhelyet a kezén. Szeme ösztönösen követte mozdulatomat, és üvegesen meredt a vörös vonásra. Hirtelen remegni kezdett, s már egész testében remegett.

- Az Isten szerelmére, csak nem mondtam valami örültséget? - suttogta s az ajka elhalványodott. - Csak nem estem... újból...

- Nem - suttogtam halkán -, de szakítsa félbe azonnal a játékot! Legfőbb ideje! Gondoljon arra, amit az orvos mondott!

---

² Emlékezzék.

Dr. B. hirtelen kiegyenesedett:

- Kérem, bocsássák meg ostobaságomat - mondta régi, udvarias hangján s meghajolt Czentovic felé. - Esztelenség, amit mondtam. A parti természetesen az öné.

Újból felénk fordult:

- Az uraktól is bocsánatot kell kérnem, de jó előre megmondtam, ne várjanak tőlem túl sokat. Bocsássanak meg, hogy szégyenbe hoztam önöket. Most sakkoztam utoljára.

Meghajolt, s ugyanolyan szerényen, ugyanolyan titokzatosan tűnt el, mint ahogy megjelent. Csak én tudtam, miért nem sakkozik többé ez az ember. A többiek zavartan ültek a helyükön, és ha bizonytalanul is, de úgy érezték, hogy csak egy hajszálon múlt, hogy megmenekültek valami nagy kellemetlenségtől, komoly veszélytől.

- *Damned fool!*³ - mondta csalódottan McConnor.

Utoljára Czentovic emelkedett fel, s futó pillantást vetett a befejezetlen játszámára.

- Kár - mondta nagylelkűen - nem is indult olyan rosszul a támadás. Ritkán láttam ilyen tehetséges dilettánst.

.oOo.

---

³ Átkozott bolond!